

uskjæla

9

Sisukord

- 5 Toimetajalt
preester Sakarias Leppik
- 7 Kristuse ülestõusmine, meie lootus!
Tallinna ja kogu Eesti metropoliit Stefanus
tõlkinud Margus Ott
- 17 Püha Johannes Kuldsuu tagandamine ja kirjad, mida ta
vangipõlves kirjutas
diakon Kristoforos Parts
- 29 Üks väga väike Kirik suures Euroopas
Tallinna ja kogu Eesti metropoliit Stefanus
tõlkinud Tiina Niitvägi-Hellamaa
- 47 Kiriklik kulturalism: Kultuuri võõrandumine ja Kiriku hävitamine
arhimandriit prof. Hdr. Grigorios D. Papathomas
tõlkinud Margus Ott
- 55 Ikoonid ja kõiksus. Ikonograafia ja ökoteoloogia
isa Ioannis Chrysavgis
tõlkinud preester Sakarias Leppik ja Marion Leppik
- 65 Kirik dialoogis
arhimandriit prof. Hdr. Grigorios D. Papathomas
tõlkinud Margus Ott
- 69 Miks kristlane on apostel Pauluse õpetuse järgi Moosese seaduse
alt vaba
arhimandriit prof. Jacques Khalil
tõlkinud Margus Ott
- 79 Evi Tihemetsa kunst
- 86 Editorial
- 87 Резюме

Toimetajalt

Mullust aastat jäävad õigeusmaailmas meenutama peamiselt rõõmsad uudised ja sündmused.

Tema Pühadus, oikumeeniline patriarh Bartholomeos I sai võimaluse teenida jumalikku liturgiat Väike-Aasia Soumela kloostris. See, õigeusu traditsiooni jaoks märgilise paiga avamine Türgi valitsuse poolt võib olla uute aluste ja sellelt uute sõbralike suhete alguseks tolle riigi ja kogu maailma õigeusklike vahel.

Ajakiri Usk ja Elu on hoolimata keerulistest majandusoludest saanud võimaluse ilmumist jätkata. See on meie ühine ajakiri, mis kajastab meie Kirikus sündivat ja arenevat teoloogiat. Samuti on ajakirja eesmärk hoida jätkuvalt kätt pulsil kogu õigeusmaailma teoloogilistel arengul ja ortodoksse mõtte levikul.

2011. aasta alguses on suur rõõm selle üle, et EAÕK teoloogilis-kultuurilisse ajakirja Usk ja Elu on Kiriku autonoomia taastamise järgselt esimese suuremahulise teoloogilise artikli kirjutanud meie Kiriku oma poeg, Kreekas õppinud diakon Kristoforos Parts. See asjaolu näitab, et meie Kirikul on lootust oma teoloogilise mõtte väljendusteks ka edaspidi.

Usun lootusega, et Usk ja Elu muutub meie Kiriku usuteadlaste hääde teoloogiliste kaastööde võrra veelgi sügavamaks ja kaalukamaks. Meenutan, et oleme Eesti mastaabis ainuke teoloogilise ajakirja formaadis väljaanne. See olm ja kõikide pühade palved innustagu meie omi teolooge kirjutama ka kasinal ajal. Et kanda väärikalt autonoomse kiriku teenimisametit Eestis ja kogu õigeusu maailmas.

Tänades

isa Sakarias Leppik

The background of the entire page is a vibrant red. Overlaid on this are several large, solid black circles of varying sizes. From each circle, a multitude of thin, black, slightly irregular lines radiate outwards, creating a complex, web-like pattern across the red field. The lines vary in length and density, giving the impression of a dynamic, perhaps spiritual, energy field.

KRISTUSE ÜLESTÕUSMINE, MEIE LOOTUS!

† *Stefanus*
Tallinna ja kogu Eesti metropoliit

Kallid vennad ja õed Kristuses!

Ma tänan Jumalat koosveedetavate päevade eest, mida Ta oma lõpmatus helduses meile kingib ja mis aitavad meil veelgi tihendada südamlikke sidemeid, mida oleme aastate vältel sõlminud, ning jagada Tema sõna selles erilises ja kõrge vaimsusega kohas nagu Rila püha Johannese klooster. Juba ainuüksi meie kokkusaamine on suur õnnistus, mida me kõik kindlasti hinnata oskame ja mis ületab kõik meie ootused.

Kristuse ülestõusmine, meie lootus!... Apostel Paulus taipas seda väga hästi, kui ta tahtis, et me saaksime Tema surma taoliseks, et Tema kannatuste osaduses taibata Teda ja Tema ülestõusmise väge (vt Fl 3:10), et me loovutaksime end Jumalale justkui need, kes on saanud surnuist elusaks (vt Rm 6:13). Ülestõusmine puudutab ja haarab kaasa kõiki inimesi. Aga kui me loeme tähelepanelikult kirjakohta teisest korintlaste kirjast 5:15 „Ta on surnud kõikide eest, et elusad ei elaks enam enestele, vaid Temale, kes nende eest surnud ja üles äratatud,” siis saame tarvilist seletust. Mulle näib, et nimetatud kirjakoht ei tähenda, et Kristuse surm oleks otsekui ime läbi muutnud inimeste elu ja olukorda, ega seda, et inimesed saaksid passiivselt sellest surmast osa. Ehk teisisõnu: kirjakohta hoolikamalt uurides tundub, et see ei viita ainult Kristuse surmale ja ülestõusmisele, vaid ka Kristuses ristitute surmale ja ülestõusmisele. Kõik, kes on uskunud Kristusesse ja ristimise vastu võtnud, on samuti koos Kristusega risti löödud. Sellest hetkest peale elavad nad uues tõeluses, uskudes Päästjasse Kristusse (vt Gl 2,20), sest „kui keegi on Kristuses, siis ta on uus loodu, vanad asjad on möödunud, ennäe, uued on sündinud” (2Kr 2:17).

Kristus on andnud oma elu selleks, et „meie saaksime Jumala õiguseks Tema varal” (2Kr 5:21), aga inimene omalt poolt ei tohi võtta Jumala armu vastu ilmaasjata (vt 2Kr 6:1). „Jeesuse Kristuse omad aga on liha risti löönud ühes kirgede ja himudega” (Gl 5:24).

Nii et ülestõusmisega astume uude, revolutsioonilisse dimensiooni: ülestõusmispüha pole lihtsalt ajaloolise sündmuse mälestamine; see ulatub üle ajaloo, sest kuulub Kristusele omasesse aega, kus kõik on kohalolev ning kus minevik ja tulevik segunevad praeguses hetkes. Ülestõusmine koondab kõik ühte punkti, kus kõik on lõplikult kohal: nüüdsest on suur reede ja ülestõusmine Kristuse jumalikus igaveses elus üks, kuigi ajalooliselt eelneb ristisurm ülestõusmisele. Kannatusega võidab Jumal kannatuse; surma kaudu võidab ta surma. Kristuse valu ei vastandu ei tema kirkusele ega õndsusele. See ongi aines, millest ta ammutab oma igavese võidu. Kristus kannatab koos inimesega, aga ta on kannatuse ülestõusmisega ületanud, nii et ta leevendab kõiki meie kannatusi, ja isegi kui me seda ei näe, annab vastuse meie surmaküsimusele. Kas me sõandaksime ilma selle kindlustundeta ütelda emale, kes on kaotanud ainsa poja, või noorikule, kelle abikaasa on elust lahkunud: „Jeesus ise, kes on sinu eest surnud ja üles tõusnud, kannatab just nüüdsama kõiki sinu kannatusi, ja rist, mida sa kannad, on su Päästja rist. Kuna Jeesus kannab seda praegu koos sinuga, siis tea, et selline risti kahekesi kandmine on juba võit! Kuid tuleb päev, mil su silmad avanevad ja sinagi saad nägijaks!”

Kuid nagu küsib lahkunud Olivier Clément, „Kas on tõsi, et Kristus on üles tõusnud, või oleme me valevorstid, kes oma valet leierdavad?” Ja lisab hiljem: „Kui Kristus on tõesti üles tõusnud, kas või õige pisut ka meie sees, siis olgem kindlad, et kõikidest hädadest hoolimata saabuvad kord armastus ja taipamine.” Sellele, kes ootab tõendit, et see teda uskuma paneks, on olemas selge vastus: sellist tõendit ei ole. Kuid kogu Kiriku ajaloo vältel ja inimkonna ajaloo vältel kuni tänapäevani välja on hulk „ülestõusmise märke”.

„Jumala riik ei tule ettearvatavalt,” (Lk 17:20) ütleb Kristus. Ta tuleb kogu oma väes, valguses ja võidus iga kord, kui me toome ta välja müüride vahelt, kuhu me oleme ta isekalt sulgenud, et hoida teda ainult meie päralt kirikuhoones; iga kord, kui me ei sulge teda oma psüühilisse ruumi, oma

kujutluste, mõtete ja emotsioonide hauda, kus me arvame tema kohalolu hoidvat. Kui südame salajases ruumis elab ülestõusnud Jeesus, pole sel ruumil piire; see võtab universumi ja toob ta Issanda armastuse ulatusse ja sügavusse. Tuletagem meelde imelist paasajutlust, mille oleme pärinud püha Johannes Kuldsuult ja mida õigeusulised kristlased loevad paasaajal hommikuteenistuse lõpus: ei tehta mingit vahet esimesel ja üheksandal tunnil saabunud tööliste vahel, vaid Kristus kutsub oma peole nii ühed kui ka teised: nii need, kes on ette valmistunud, kui ka need, kes ei ole. Ja samamoodi on meiega. Üks möödunud sajandi õigeusu vaimulik isa kirjutas nii: „Meie – või vähemasti enamik meist – on kaugel sellest, et me oleksime joonud kannatuse karikast. Me pole aidanud Jeesusel risti kanda. Me ei ole koos temaga surnud. Tema ängistusetunnil me magasime; me oleme ta hüljanud ja maha jätnud oma arvukate pattudega. Aga ometigi kutsub Jeesus meid oma paasarõõmu sisse, nii ettevalmistamatud ja ebapuhtad kui me ka ei oleks.” Kristus pole siin enam millestki ega kellestki lahus. Võit surma üle on võit eraldatuse üle. Kristuse elu saab meie omaks. Ristimisega astume ülestõusmisliikumisse. Euharistia on meie jaoks, nagu ütles püha Aleksandria Kyrillos, „Elu enese ihu”.

Ehk siis tõepoolest on nii, nagu me alguses apostel Pauluse sõnadega ütlesime: me peaksime saama Tema surma taoliseks, et Tema kannatuste osaduses taibata Teda ja Tema ülestõusmise väge (vt Fl 3:10) ning et me loovutaksime end Jumalale justkui need, kes on saanud surnuist elusaks (vt Rm 6:13). Ülestõusmine on meie sees juba praegu. Kui keset kõige hullemaid kannatusi ja piinu me suudame võtta neid allaheitlikult, alandlikult ja lapseliku usaldusega, siis nad samastuvad Kristuse kannatuste ja piinaga ning viivad lõpuks välja ellu, mis on tugevam kui surm. „Näis, et ta sureb, aga ennäe, surma ei ole enam. Me nutame taga oma lahkunud lähedasi, aga ennäe, nad ei ole enam surnud, vaid Kristuses on nad täiesti meie lähedal. Ülestõusmine on märtrite rõõm, sest nad saavad palvetada oma timukate eest. Ülestõusmine laseb meil üles näidata omakasupüüdmatut lahkust ja armastust: ma ei pea enam tegema teist patuoinaks oma hädades, sest surm on ära võidetud ja häda mu sees muutub usalduseks. Pühadus polegi midagi muud kui selle tohutu elujõu läbikumamine. Vanas Kirikus üteldi pühaku kohta, et ta on juba maa peal üles tõusnud” (Prantsuse metropoliidi Meletiusse paasaläkitus 26. aprill 1981).

Meie jaoks pole Kristuse ülestõusmine ainult hingede ja isikute surematuse veelgi kindlam tagatis, vaid tahab endasse hõlmata kogu maad, kõiki olen-deid ja esemeid, kõiki hetki, nägusid, kehasid, rohuliblesid ja udukogusid. Kõik peab saama oma koha Ülestõusnu kirkuskehas.

Olles kõnega siamaale jõudnud, pean ma selguse huvides arukaks võtta ette vaimne palverännak suure ja püha nädala jälgedes, nii nagu Õigeusu Kirik seda usklikele esitab.

Esimese kolme päeva hommikuteenistusel on teemaks keset ööd saabuv peigmees, õnnis on teenija, kelle ta ärkvel leidis olevat, ja häda sellele, kes oli hooletu. Jeesuse puhul on ainulaadne see, et ta ei tulnud mitte väl-japaistvate indiviidide, vaid patuste jaoks. „Tema, kes oli armastanud omi selles maailmas, armastas neid otsani” (Jh 13:1). Jeesus mitte ainult ei armastanud inimesi nii, nagu nad on, kuni nende maise elu viimase hetkeni, vaid armastas neid ka maksimaalselt. Neid, kes on selles ilmas eksinud, kes on häbi alla mattunud, kes on kahtlustest lõhestatud, kes on meeleheitel... Kuna meie oleme nagu nemad, ei saa me läbi ilma Kristuseta, et saada päästetud. „Kuidas on kristlased põlvkondade kaupa võinud muutuda nii arulagedaks, et on teinud Kirikust õigete sekti,” küsib idakiriku munk ühes kirjutises.

„Peigmees on siin, ta tuleb keset ööd.” Jumal pole minust kaugel. Ta on seal, kus ma olen. Ta ilmutab mulle, et ma olen parem oma patust. Ainult tõeline Jumal suudab niimoodi inimest mõista. Ainult tõeline Jumal suudab oma kannatuses viia armastuse sellise määrani ning võtta ristil enda kanda meie patt ja surmamõist. Jeesus kuulub samasse inimhulka, kuhu meiegi. Ta on läbi elanud kõik meie lood. Ta on söönud sama leiba, mis meiegi. Ristil maitstes ta sedasama surma. Ta kuulub meie sekka. Sellepärast saabki ta ära võtta maailma patud ning võtta need oma õlule. Võtta kannatused enda kanda ja nad ära kanda.

Peigmees tuleb niisiis keset ööd. Siin me peame justkui äkitselt avama oma elu haavad; ükski kõrvaltee pole võimalik: tõeline vabanemine on seotud pöördumisega. Kristus tuleb ja küsib meilt meie kõige salajasemate sees-miste armide kohta; ta paneb käe meie hingehaavade peale. Ta mitte ainult

ei too meie pattu päevavalgele, vaid räägib meile ka meeleparandusest ja andeksannist. Ta ei kohku kellegi ees, ei prostituudi, kõrgi ega jõhkardi ees. Ta kutsub neid kõiki. Ta ühineb igauhega seal, kus too on kõige rohkem üksi, oma patutaarnas. Ja kui keegi teine tuleb protesteerima, siis ütleb ta vastu: „Kas on sinu silm kade, et mina olen hea?” (Mt 20:15).

Pole mõtet kaugelt otsida. Jumal pole siin või seal. Ta on meis. Ta on meie igapäevase olemasolu Jumal. Ta saadab meid seespidi kodus ja tööl. Ta jagab meie muresid, sekkub meie toimetamistesse, kannab meie katsumusi. Ta elab koos meiega meie päevi ja magab meie öid. Ta kuuleb meie vest-lusi, aga ka meie vaikimisi. Ta pole nagu meie vasak käsi, mis ei tea, mida parem teeb. Kui oleme koduukse kinni tõmmanud, elab ta meie üksinduses. Ta võtab enda kanda meie saladuse. Tema ees pole saladusi. Peigmees Jee-sus on kõige lühem tee inimese südame põhja.

Suure ja püha nädala kolm esimest päeva kulmineeruvad Kassia tropariga, mis on saanud nime selle autoriks oleva nunna järgi. Troparit lauldakse suu-re kolmapäeva hommikuteenistuse apostihhide doxastikonis. Laul kirjeldab arvukatesse pattudesse langenud naise pikka karjet. Suur patustaja, keda valdab „armastus patu vastu ja selgusetus”, annetab „oma pisaratemere ja nutuvoolu” ning otsustab kõigest meeleheitest hoolimata pöörduda Issanda äraarvamatu kohalolu ja halastuse poole. Ta on uppunud oma eksimustegu-de sisse ega julge neid lõpetada, kuid ta teab, et üks karje võib veel temast kuuldavale pääseda, tülga- ja hirmu ja isegi õuduse karje. „Oh häda, öö ja nauding astel hoiavad mind enda küttes... las ma suudlen su patuta jalgu... need jalad, mille samme kuulis Eeva paradiisis ja mille lähenedes ta hirmunult peitu puged. Issand, kes jõuab üle lugeda mu arvatud patud? Kes jaksab loodida su otsustuste sügavikku, lunastaja Jumal, kes sa päästad meie hinged?”

Siin käivad armusõnad ja kohtumõistmise sõnad üheskoos. Ükskõik kui patused ka poleks inimese minevik ja olevik, asuvad need armukorras-tikus, kuivõrd inimsaatus asub Jumala tahetud armutasandil. Ma pean selle all sil-mas Kolgatal toimunud suurt ümberpööramist patuse ja Jumala vahel. Ini-mene patustab ja Jeesus sureb. Inimene patustab ja Jumal-Inimene ise saab tõrjutuks, süüdimõistetuks. Kolgata: mitte õigluse-, vaid armastusenõue,

äärmise armastuse nõue. Risti jalamil me avastame, et ristilöödud Kristuse peale paiskub kogu maailma kõigi aegade pori, surma ja meeleheite laam. Ta kannab kõik patu, surma ja kannatuse, mis on tabanud iga ilmaletulnud olendit. „Rist on kohtuotsuse kohtuotsus, hukkamõistmise hukkamõistmine,” ütles Maksimus Tunnistaja.¹ Nagu räägib Olivier Clément, on Süüria liturgias kuulda püha Peetrust, kes ei lase röövlit paradiisi sisse: „Su süü on liiga suur, taeva värav jääb su ees suletuks.” See aga haarab ristist oma rinnal, lükkab Peetruse kõrvale ning lausub: „See siin on võti. Sellega ma pääsen sisse”.² Kristus kindlasti avab talle paradiisi väravad, sest ta ise ongi paradiis, see tähendab Jumala kohalolu. Risti ümbermuutmisega istutab ta uue elupuu veritseva maa südamesse.³ Selles saladuses on meil oma vage elus veel palju uurimata sopp.

Selle asemel et sel teemal pikalt edasi arutada ja püüda seda sõnade abil seletada – see jääks aga ikkagi pelgalt kogelemiseks –, ütleme lihtsalt täies alandlikkuses püha Augustinuse sõnadega: „Armastaja mõistab seda, mida ma räägin.”

Suure ja püha reede hommikuteenistuse 12 evangeeliumilugemist käsitlevad loomulikult Päästja kannatuse püsivust ja aktuaalsust. Pühakud on alati mõistnud, et Jeesuse kannatus ei olnud lihtsalt üks minevikus toimunud sündmus. Nad teevad selle kaasaegseks. Samas on Jeesuse kannatamine ja ülestõusmine, nagu me juba ütlesime, tõestamatu saladus, millest saab rääkida ainult võrdkujude kaudu ja tähenduslikult. Jeesus ristil – täiesti tõeliselt oleme need teie ja mina „tema sarnaseks” muudetuna. Mitte selleks, et vaigistada kannatust, vaid selleks, et aidata sel läbi valu kanda elu ja armastuse vilja.

See tundub arutu tänapäeva inimesele, kes usub kõrvaldavat surma bioloogilise edasielamisega. Aga milliseks eluks? Risti tarkus on jumaliku elu allikas meis, igal hetkel, kui me soostume vaatlema “seda, kelle me läbi pistime” (vrd Sk 11:10), kui me laseme end Tema poole meelitada ja kui me vastu peame, sellal kui Tema meie eest võitleb.

¹ PG 90, 408D.

² Olivier Clément, *Christ est ressuscité*, DDB 2000, lk 43.

³ Olivier Clément, *samas*, lk 42.

„Kas te olite kohal, kui mu Issand risti löödi?” kõlavad aktuaalselt ja teravalt ühe afroameerika koraali sõnad. Seal, Kolgata mäel, kus Jeesus naelutati meie ja teiste kannatuse külge, meie patu keskmesse? Seal, Kolgata mäel, kus tänapäevalgi piinatakse ja lüüakse risti Jeesust, igal pool maailmas ja kogu aeg? Sellepärast oligi vajalik lihakssaamine ja Issanda ristisurm. Kristuses taastab inimene kuulekuse ja armastuse seeläbi, et Kristuse surm on ülim tõend tema armastusest Isa vastu ja tema kuuletumisest Isa tahtele; Kristuse kaudu saab inimene ära võita patu ja kurja. Oli hädavajalik, et surm poleks lihtsalt Jumalast hävitatud, vaid võidetud ja alla heidetud inimloomuses eneses, inimese poolt ja inimeses. „Et surm on tulnud inimese kaudu, siis ka surnute ülestõusmine tuleb inimese kaudu, sest otse nii, nagu kõik inimesed surevad Aadamas, nõnda tehakse nad kõik ka elusaks Kristuses” (1Kr 15:21-22).

Hauas näib pimedus mähkivat Ristilöödu enesesse. Hetkeks näivad kurjuse jõud võitu saavat. Aga samal ajal ilmneb ka tema surma tõeline mõte. „Kristusel, kes ristil sureb, on elu temas eneses, see tähendab mitte välise annina, mida saaks temalt ära võtta, vaid see kuulub tema olemusse. Ta on ise elu ja ta on kogu elu allikas. Inimesena saab ta reaalselt surra; kuid temas maitseb Jumal surma ja siseneb surmavalda. Too surija on Jumal või täpsemini, Jumal-Inimene. [...] Ainult Jumala ja inimese ühtsuses ilma segunemata, muutumata, jagunemata ja eraldumata saab Jumal inimese surma enda peale võtta ja selle seestpoolt ära võita ja hävitada, „surmaga surma maha tallata””.⁴ Lihakssaamise lõppeesmärk on surma hävitamine. Surmaga kohtumine on Kristuse tund – tund, mille jaoks ta tuli (Jh 12:27). Hauas ei oota ta niisama. Kirikuisad näevad selles võitlust Kristuse ja surma, Kristuse ja Saatana vahel, sest too surm pidi olema kas Saatana lõplik võit või lõplik kaotus. Seda tähendabki Jeesuse allaminek surmavalda ja tema surma muutumine võiduks.

„Ehk Sa küll alla hauda läksid, oh Surematu, siiski kaotasid Sa ära surma-riigi võimsuse, ja tõusid üles kui võitja kolmandal päeval, [...] ja andsid lan-

⁴ „Le Mystère pascal”, Spiritualité Orientale, nr 16, Edition Abbaye de Bellefontaine, 1975, lk 47-48.

genud inimestele ülestõusmist” (suure reede leinalaulud, 1. salm)⁵. Läksid hauda, sinna kalmu, mis pole muud kui meie sisemine kuristik, hiigellõhe, kuhu surm langeb ja milleks on meie patt. Just sinna tahtis Kristus, et teda pandaks, maetaks koos meiega, et kanda sinna oma ülestõusmise vili.

„Rõõmustagu kõik loodu! Rõõmustagu kõik maa elanikud, sest põrgu on tühjaks tehtud” (suure laupäeva kaanon).

Nii et haud, too hetkeks avanenud kuristik, täitub ülestõusmise hingusega. Nagu kirjutab Hans Urs von Balthazar: „Põrgu ise saab Kirikuks”.⁶ Tõepoolest Kirikuks, sest just Kirikus saab Kristuse inimlikkus, mis on ühtaegu ristilöödud ja kirkastatud nagu meie omagi, elu allikaks. Seetõttu on Põrgu, nagu ütleb hümnograaf, täis kibedust: „Kui sind asetati uude hauda, maailma Päästja, hakkas põrgu rappuma, ahelad purustati, väravad rebiti eest, hauad avanesid ja surnud tõusid üles, tänulik Aadam hüüdis sulle rõõmuga: „Kiitus sinu heldusele, Issand, inimeste Sõber, kiitus sulle!”” (püha ja suure laupäeva õhtuteenistuse apostihh). Kristuse surm on päästev, sest hävitab surma allika, kurjuse, kuna ta ilmutab kurjuse otsustavat ja täielikku lüüasaamist.

„Muidugi valitseb surm edasi ja tuletab meile oma kohalolu meelde: lahusolek, kurbus, kalli inimese surm, ajaloo julmad tragöödiad, enda ja teiste vihkamine. Aga kui me loodame kõiges ülestõusnu peale ja oleme nõus, et ta meid vastu võtab, siis võivad kõik need olukorrad saada ülestõusmise teedeks”⁷, sest Jeesus läks alla Põrgu põhja, jagamaks surma rüppe nii nendega, kes elasid enne ja pärast teda, kui ka meiega, kes me veel oleme siin elu ja surma vahel. „Tulge minu juurde kõik, kes olete vaevatud ja koormatud, ja mina annan teile hingamist” (Mt 11:28): meie hinge sügavuses saab ängistus usalduseks ja seal, kus me arvasime puuduvat igasuguse väljapääsu, on Tema, meie Ase ja Sõber, ning tema kohalolu avab meile valguse.

⁵ Vt „Õigeusu palveraamat”, lk 203. – *Tlk.*

⁶ Vt Olivier Clément, *Christ est ressuscité*, lk 43.

⁷ Olivier Clément, samas, lk 48-49.

„Eile olin koos sinuga maha maetud, oh Kristus, täna ärkan koos sinuga ja saan osa sinu ülestõusmisest pärast su ristikannatusi” (ülestõusmispüha hommikuteenistus, 3. ood). Paasa valguses annab Jumal meile uue elu, Jumal andestab meile; kõik on nüüd igavesti elavad, sest Kristus on üles tõusnud ja lõplikult võidetud vaimne surm on pelgalt „armastuse rebitud looriks”. Paasavalguses on Kristus alati kohal, kui mõni inimisik on räsitud valust ja rusutud ebaõiglusest ja ükskõiksusest. „Nõnda ütleb Issand Jumal: Vaata, ma avan teie hauad ja toon teid, oma rahva, teie haudadest välja ja viin teid Iisraeli maale. Ja te saate tunda, et mina olen Issand, kui ma avan teie hauad ja toon teid, oma rahva, teie haudadest välja” (Hs 37,12-13). Ülestõusmine algab juba praegu, Ülestõusnu nabib kinni igaühe ja teeb ta sähvatusena uueks.

„Tulge võtke valgus Valgusest ja ülistage Kristust, kes on surnuist üles tõusnud” (ülestõusmispüha hommikuteenistuse algus). Valgus särab pimeduses ja nüüd saab ta pimedusest jagu. Nüüd on maale külvatud uus tuli, Vaimu tuli. Kristus on surnuist üles tõusnud, Kristus äratab surnuist üles. Ülestõusnud Kristus asub elama meie südame kõige salajasemasse soppi, et see saaks kanda kogu universumi Jumala lõpmatu armastuse kogu ulatusse ja sügavusse, sest inimelus ja inimihus ei ole suuremat armastust kui Kristuse ülestõusmise kuulutus.

Kristuse ülestõusmine, meie lootus? Ilma vähimagi kahtluseta, sest Kristuse ülestõusmine pole meile, kristlastele, lohutus pärastiseks, vaid meie kutsumus juba praegu.

Rila püha Johannese kloostis, 17. juuli 2010

(E.I.I.R – XXXIII rahvusvaheline konverents – Rila püha Johannese klooster, Bulgaaria – 13–19 juuli 2010)

Prantsuse keelest tõlkinud

Margus Ott

PÜHA JOHANNES KULDSUU TAGANDAMINE JA KIRJAD, MIDA TA VANGIPÕLVES KIRJUTAS

Diakon Kristoforos Parts

Konstantinoopoli ülempiiskop ja oikumeeniline õpetaja püha Johannes Kuldsuu (354–407 p. Kr.¹) arvatakse olevat üks suuremaid Kiriku kõnemehi (kr. k. ῥήτορας) ja kahtlemata on ta üks tuntuim kirikuisadest. Ta on innukalt tegelenud nii kiriku- kui ka sotsiaaltöö organiseerimisega. Ta on kirjutanud väga suurel hulgal teoseid, mis on kõrgetasemelised nii stiili kui ka sisu poolest. Ta on kirjutanud kõnesid, jutlusi, pühakirjaseletusi peaaegu kõigi Uue ja Vana Testamendi raamatute kohta, liturgia jumalateenistuse korra, mida me tunneme tema nime all; kirjutisi, uurimusi ja kirju. Teavet tema elu ja tegevuse kohta leidub nii tema enda kui ka tema kaasaegsete kirikuisade teostes. Tema elu viimase perioodi kohta, mille ta oli sunnitud veetma vangipõlves, saame teavet tema kirjadest.

Käesoleva artikli eesmärk ei ole jutustada Johannes Kuldsuu elulugu, mida võib leida mujalt, kuid mainime lühidalt mõned vajalikud punktid tema elust: kuidas temast sai Konstantinoopoli ülempiiskop ning kuidas toimus tema ametist tagandamine ja vangipõlve saatmine. Viimaks jõuame välja tema vangipõlves kirjutatud kirjadeni, millest teatakse päris vähe.

Püha Johannes Kuldsuu sündis Antiookia linnas². Nooruses õppis ta kõnekunsti ja edenes selles nõnda palju, et tema õpetaja tahtis teda mõni aasta

¹ Johannes Kuldsuu sünniaasta üle on teadlastel vaidlemist. Tema sünniaasta asetavad kriitikud aastate 344 ja 354 vahele, kuid enimtõenäoliselt peetakse aastat 354 p. Kr.

² Et saada ettekujutust tolleaegse Antiookia suuruse kohta, lisame siia märkuse *Panagioti Hristou, Kreeka Patroloogiast, 4. osa, lk 236*. „Antiookia linn oli Johannes Kuldsuu ajal juba suurlinn, kus elas 200 000 vaba kodanikku. Koos orjade, mittekohalike välismaalaste ja lastega kokku võis elanike arv olla 500 000.”

hiljem enda asemele teiste õpetajaks panna. Pärast õppis Johannes veel ühe kuulsa targa juures ka filosoofiat. Kuid selle maailma tarkus ja rõõmud ei rahuldanud tema hinge. Ta muutis oma eluviise ja hakkas pühakirja õppima. Ta ristiti ja kolme aasta pärast õnnistati Antiookia kiriku lugejaks. Samal ajal õppis ta Antiookia teoloogia koolis. Seejärel elas ta neli aastat kloostri ja kaks aastat kõrbes ühes koopas. Kuid ta oli sunnitud Antiookiasse tagasi pöörduma, sest kange paastumine oli tervisele hakanud. Ta pühitseti diakoniks ja viis aastat hiljem preestriks. Preestrina oli Johannes väga innukas jutlusi pidama. Tema elav kõne meeldis Antiookia rahvale väga ja tõmbas neid ligi, inimesed tulid suures hulgas sinna kirikusse, kus Johannes jutlust pidas, ning kirjutasid ka tema jutluseid üles. Nende sügavasisuliste, kuid samas lihtsate jutluste pärast hakati teda *kuldsuuks* nimetama. Aastal 397 valiti Johannes Konstantinoopoli ülempiiskopi kohale. Detsembris pühitseti ta piiskopiks ja veebruaris 398. aastal trooniti Konstantinoopoli ülempiiskopiks.

Ülempiiskopiks saades koondas püha Kuldsuu enda ümber pühendunud vaimulikest koosneva meeskonna. Lisaks vaimulikest meestele kuulusid sinna ka mõned naisterahvad – diakonissid³. Meeskonna abiga tegi püha Kuldsuu mitmekülgset tööd Kiriku heaks alates misjonitööst kuni ühiskonna sotsiaalsete probleemide lahendamiseni välja. Kuid tema esimesi muresid ülempiiskopina oli vaimulikkonna eetilise parandamine ja oma vaimuliku karja liturgilise elu korrastamine.

Püha ülempiiskop Johannese kohta pärineb teavet, et ta pidas tihti ranget paastu, hoidudes seetõttu ka kodustest külastustest ega võtnud vastu lõunasöögi-kutseid. See aga põhjustas, et mõned tema tutvusringkonnast hakkasid temasse suhtuma vaenulikult, mõnest sõbrast saigi vaenlane. Johannes tagandas ametist mõned vaimulikud, kes ei täitnud oma ametit õigel viisil. Nii kogunes talle veelgi vaenlasi. Ka keiser Arkadiuse abikaasale Eudoksiale ei meeldinud, kui Johannes jutlustes rahvast rahaahnuse ja ülekohtuse kasupüüdmise pärast noomis ja kutsus rahvast üles sellest hoiduma. Kuna keisriproua oli ise rahaahne inimene ja nõudis ülekohtuga teistelt raha väl-

³ Diakoniss oli vanasti kirikus üks amet, sarnane tänapäeva diakoniametiga, kuid diakonissid olid naised. Nad tegid põhiliselt sotsiaal- ja hoolekandetööd.

ja, tundis ta, et Johannes noomib just teda. Nii saatis valitsejanna mitmel korral saadikuid Johannese juurde manitsema, et vaimulik neil teemadel jutlustes ei räägiks.

401. aastal, kui ülempiiskop Johannes oli kolmekuusel visiidil Väike-Aasias, alustasid tema vastased ta hukkamõistmiseks põhjuste otsimist. Aleksandria ülempiiskop Teofilus, endine Origenese järgija, oli samuti püha Johannese vastane. Ta alustas peagi rünnakuid püha Kuldsuu vastu. Kuid keiser Arkadius, kellele Teofiluse kavatsused ei meeldinud, kutsus viimase Konstantinoopolisse selgitusi andma. Kutsuti kokku 36-liikmeline piiskoppide kogu Sinod, kellest 29 olid koos ülempiiskop Teofilusega tulnud Egiptusest ja ülejäänud seitse Väike-Aasiast. Ülempiiskop Johannes oli kokku kutsunud 40 piiskoppi oma peapiiskopkonnast ning ta ei läinud keisri ja Aleksandria Teofiluse kokku kutsutud Sinodi ette. Tema vaenlased rääkisid keiser Arkadiuse oma nõusse ja Tammiku külas peetud Sinodi otsusel tagandati ülempiiskop Johannes ametist ning saadeti pagendusse. Üsna pea toimus öine maavärisemine. See hirmutas keisriproua Eudoksia ja ta palus keisril püha Johannes tagasi tuua. Kuid püha Kuldsuu ei nõustunud linna naasma enne, kui suurem piiskoppide kogu teda õigeks pole mõistnud, kuid selleks ei leidunud enam aega. Rahvas läks Johannesele vastu, palus temalt õnnistust ja saatis ta rõõmsate lauludega linna, kus ta luges ette Eudoksialt saadud kirja, milles teda Konstantinoopolisse tagasi kutsuti. 13. novembril 403. aastal seati Johannes uuesti Konstantinoopoli ülempiiskopi ametisse. Aleksandria ülempiiskop Teofilus sõitis kaaskonnaga varsti tagasi Egiptusesse, et Johannese õigeksmõistmiseks uue, suuremaarvulise piiskoppide Sinodi kokkukutsumine oleks võimalikult raske. Selline Sinod ühtedel andmetel toimus ja mõistis Tammiku Sinodi punktid Johannese vastu kehtetuks.

Püha Johannes Kuldsuu vaenlased hakkasid otsima uut võimalust tema hukka mõistmiseks. Kahjuks ei kestnud kaua ka head suhted püha Johannese ja keisriproua Eudoksia vahel. Konstantinoopoli linna valitsusväljakule katedraalkiriku vastu püstitati keisriproua Eudoksia hõbedane kuju. Kuju avamise puhul korraldati pidustusi tantsu ja muusikaga, millel oli paganlik iseloom. See häiris jumalateenistuste pidamist katedraalkirikus ning ülempiiskop Johannes mõistis pidustused hukka. Samal ajal ei maganud ka Johannese vaenlased, kes oletatavasti kirjutasid Johannese nimel valmis ja le-

vitased võltsjutlust, milles ülempiiskop mõistab hukka Eudoksia ja nimetab teda Heroodiaks, kes palub Johannese pead endale kandikul⁴. Sellest piisas keisriproua lõplikuks väljavihastamiseks. Eudoksia, olles enne nõu küsinud Aleksandria ülempiiskop Teofiloselt⁵, laskis uue Sinodi kokku kutsuda. Teofilos andis nõu, et on võimalik kokku kutsuda uus väiksem Sinod, mis eemaldaks Johannese peapiiskopi kohalt, põhjusel, et too on troonil vääralt, ebaseaduslikult. Sest kui vaimulik on hukka mõistetud, ei saa teine, väiksem Sinod teda tagasi ametisse määrata. Nimelt keelab Antiookia Sinodi 12. kaanon tagandatud piiskopil taas tõusta troonile, kui teda just ei määra ametisse tagasi suurem Sinod⁶. Sellepärast ei nõustunudki püha Johannes enne Sinodi õigeksmõistvat otsust ülempiiskopi kohale naasma, kartes, et ta võidakse hiljem tagandada. Kuid rahva mõjutusel ja olukorra sunnil ta siiski tegi seda. Nüüd aga nõudsid tema vaenlased eesotsas keisriproua Eudoksiaga, et ülempiiskop Johannes loovutaks peapiiskopi trooni. Johannes ei nõustunud kohta loovutama. Viimaks olid tema vaenlased saavutanud selle, et keiser Arkadius andis sõduritele käsu Johannes kinni võtta. Aastal 404, paasapüha eel vaiksel laupäeval, kui valmistuti usuõppijaid ristima, tungisid sõdurid jõudu kasutades kirikusse, kus rahvas neile vastu hakkas. Toimus verine kokkupõrge kirikurahva ja sõdurite vahel. Rahutud rahvasalgad tulid tänavatele meelt avaldama. Ülempiiskop Johannest sel päeval tänu suurtele rahvarahutustele ei vahistatud. Ta varjas ennast kaks kuud, ilmumata avalikult rahva ette. Kuid nelipühi paiku, 10. juunil 404. aastal andis ta ennast ise sõdurite kätte, kes viisid ta vangi.

Algul viidi Johannes Nikaiasse, kuni oodati otsust, kus ta vangipõlves peab elama. Seejärel algas 11-nädalane pikk teekond Kapadookiamaa ja Armeenia piirile Kukuso (või Kukusi) külla. Rännak oli raske ja piinarikas, püha Johannesele sai osaks palju vaeva ja kannatusi. On teada, et lühike vahepeatus tehti Kaisareias. Kukussi külas võeti teda sõbralikult vastu. Kahjuks ta aga külmetas ja haigestus.

⁴ Algne näide pärineb evangeeliumist, vt näiteks Markuse evangeelium 6:14-29. Kuningas Herodes oli Ristija Johannese kinni võtnud ja pannud ta vanglasse Heroodia, oma venna Filippuse naise pärast. Teatavasti palus Heroodia tuua talle kandikul Ristija Johannese pea, mida Herodes ka tegi.

⁵ Panagiotis Xristou, Kreeka Patrologia, 4. osa, lk-d 243-244.

⁶ Panagiotis Xristou, Kreeka Patrologia, 4. osa, lk 244.

Püha Johannese lähedasi sõpru, ustavaid ja pühendunud vaimulikke⁷, kelle abiga ta oli palju kasulikke tööd Kiriku heaks teinud, ootas ees sama saatus, mis teda ennastki. Nad olid kaitsetud ja neid kiusati taga. Kukusis vangipõlves olles kirjutas püha Johannes sõpradele hulgaliselt kirju eesmärgiga neid lohutada ja vaimset tuge pakkuda. On teada, et Johannes sai oma sõpradelt ja endistelt kaaskondlastelt ka kirju vastu, mis järeldub tema enda kirjade sisust. Püha Johannes kirjutas ka erinevate Kirikute juhtidele, paludes nende sekkumist ja toetust, et teda õigeks mõistetak. Rooma kirikupea Innokentios seisis tema eest ja korraldas Sinodi kokkukutsumist Tessaloonikas, kuid tulutult, sest keiser oli oma seisukohas kindel.

Kukusi külas sai püha Johannes elada umbes kaks aastat. Elu seal oli raske. Talved olid külmad ja lumerohked. Vahel möödus päevi ja nädalaid, mil ei saanud paksu lume tõttu toast väljagi ning külma eest tuli end paksude tekkidega katta. Teiseks suuremaks probleemiks olid aeg-ajalt ringiliikuvad röövljõugud, kes tülitasis rahulikke elanikke. Talvel, aastail 406-407, toimetati püha Johannes Kuldsuu Kukusi küla lähedal asuvasse Aravisso kindlusesse varju halva ilma ja röövkäikude eest.

Johannest käisid külastamas paljud tema sõbrad, kel see võimalik oli. Mitmed neist püüdsid teda vangistusest vabaks saada. Seda nähes otsustasid Johannese vaenlased, et ta tuleb kaugemale pagendada. Nii valmis otsus viia vang uude kohta nimega Ponduse Pitiunda. Kuigi püha Johannes igatses südamest tagasi Konstantinoopolisse, ei jõudnud ta oma eluajal enam sinna. Tal tuli asuda uuesti teekonnale Ponduse Pitiundasse, mille käigus ta 14. septembril 407. aastal Komana lähistel suri. Kirik tähistab Konstantinoopoli ülempiiskop Johannes Kuldsuu mälestuspäeva 13. novembril, päeval, mil ta pärast esimest lühiajalist pagendust tõsteti taas Konstantinoopoli ülempiiskopi kohale.

Püha Johannese troonilt kõrvaldamine ja vangipõlve saatmine kutsus Kirikus esile kahekordse skisma. Esiteks, tema järgijad, keda kutsuti joanniitideks, ei tunnistanud järgmisi ülempiiskoppe Konstantinoopoli peapiiskopi

⁷ Nende hulgas olid ka mõned diakonissid ja naisterahvad, kes kuulusid püha Johannese kaaskonda.

troonil ja katkestasid ühtlasi nendega osaduse. Teiseks katkestas Rooma kirikupea kõik suhted Konstantinoopoli, Aleksandria ja Antiookiaga. Skisma Roomaga kestis aastani 417 ja lõppes, kui Johannes Kuldsuu nimi kirjutati uuesti diptühhi⁸. Skisma joanniitide ja Konstantinoopoli vahel kestis üle kolmekümne aasta ja lõppes alles 438. aastal, kui püha Johannese säilmed viidi Konstantinoopolisse.

Kirjad

Püha Johannes Kuldsuu, olles rohkem sõna armastaja kui kirjakirjutamise sõber, ei hinnanud eriti kõrgelt kirjavahetuse tähtsust. Seda näitab fakt, et ei ole säilitatud ühtki näidet oma kirjadest, ka mitte osalist, mis pärineks enne aastat 404, enne tema vangipõlve saatmist. Kuid vangipõlves hakkas ta kirjade vahendusel väljendama kõike seda, mida ta väljendas enne sõna ja jutlusega. Kirja vahendusel suhtles ta oma lähedaste ja sõpradega ning õpetas neid.

Püha Kuldsuu kirjad, võrreldes kogu tema suurehulgalise kirjatööga, ei pälvi laiemat teoloogilist huvi. Kuid need on tema kõigi teiste teostega võrreldes kõige väärtuslikum allikas tema isiksuse tundmaõppimisel. Oma kirjades ilmutab püha Johannes meile oma hinge haritust ja suursugusust, loomulikult, sundimatult ja teesklematult. Püha Johannes Kuldsuu kirjutas vangipõlves hulgaliselt kirju. Säilinud kirjade täpse arvu väljaselgitamiseks tuleb teha veidi arvutusi. Selleks oleme jaganud kirjad nelja gruppi:

- 1) 17 kirja diakoniss Olimpiadale;
- 2) kaks kirja paavst Innokentiosele ja üks tema vangistatud sõpradest piiskoppidele, preestritele ja diakonitele;
- 3) 225 kirja eri isikutele;
- 4) kaks kirja väljastpoolt Kuldsuu kirjade kogumikku, mis on ühe teise kirikuisa teoste hulgas, kuid hilisema uurimuse käigus omistatud Johannes Kuldsuule.

⁸ Diptühhid on kirikupeade meenutusraamatud, milles kirikupead meenutavad teisi kirikupeasid liturgia ajal.

Kokku saame kirjade arvuks seega 247. Peaaegu kõik on kirjutatud Johannese elu kolme viimase aasta jooksul, tema teise vangipõlves elatud aja jooksul. Erandiks on vaid esimene kiri Rooma piiskop Innokentiosele, mille ta kirjutas veidi pärast paasapüha 404. aastal Konstantinoopolis. Selline fakt kutsub esile kindlasti küsimuse, kas Kuldsuu ei kirjutanudki kirju enne seda perioodi, kui ta oli Konstantinoopoli ülempiiskop, või siiski kirjutas, kuid need pole säilinud? Mõlemad võimalused arvatakse olevat reaalsed. Kuid pigem kaldutakse arvama, et Johannes siiski kirjutas kirju ka eelneval perioodil, kuid need ei ole säilinud, sest keegi ei kogunud neid ega säilitanud hiljem ühtses kogumikus. Põhjust nii arvata annab meile fakt, et püha Kuldsuu mainib oma kirjades mitmetele adressaatidele, et on neile kirju läkitanud, kuid säilinud on vaid üks või kaks kirja. Arvatakse, et püha Johannese kui vaimuliku juhi eemaldamine oma õpilaste ja sõprade ringist ajendas õpilasi ja sõpru tema kirju koguma ja säilitama. Samas võis pühak ka hoiduda võimalusel kirjavahetusest ega pruukinud olla huvitatud kirjade kirjutamisest eesmärgiga neid hiljem avaldada (produtseerida) või tulevastele põlvedele imetlemiseks jätta.

Kirjavahetus oli vangistatud püha Johannese jaoks võimalus rahuldada isiklikku suhtlemisvajadust oma lähedaste ja sõpradega, aga ka ainus viis karjase-tegevuseks. Ta oli selle võimaluse üle eriliselt tänulik. Oma kirjades ta lohutas, julgustas, andis nõu ja teavet, selgitas, õpetas ja õnnitles adressaate. Ta kirjeldas enda läbielatud teekonnal Väike-Aasiasse, oma kannatusi ja valu, andis teada oma tervisliku seisundi kohta ja küsis teavet sõprade tervise kohta. Mõningaid kirjasajaid ta kiitis vaprust pärast, teistele jagas nõuandeid ja juhiseid, lohutas ja julgustas kõiki neid, kes olid langenud tagakiusamiste ohvriks ja vangistusse. Ta noomis ja katsus läbi neid, kes näitasid üles argust ja vähest usku. Teisi manitses ja palus jääda kõikumatuks ja kindlaks oma usus ning võidelda kogu oma jõuga. Mõned tema kirjad olid põhjendava ja selgitava iseloomuga, kus ta andis vastuseid vaenlaste esitatud süüdistustele.

Umbes pooled kirjadest kirjutas püha Johannes Kuldsuu Kukuso külas, Kapadookia ja Armeenia piiril⁹. Ühe kirja, Rooma Innokentiosele, kirjutas

⁹ Montfauconi arvates kirjutas püha Johannes 114 kirja Kukusos.

ta Konstantinoopolis, ühe Nikaias, ühe Kaisareias lahkumisel. Ülejäänud kirjade kirjutamise koht ei ole määratletud. Kirjade kirjutamise täpne aeg ei ole enamike kirjade puhul teada. Teame vaid seda, et pea kõik kirjad on kirjutatud ajavahemikus 404–407. Vaid üksikute kirjade kohta on teada kirjutamise täpsem aeg. Paaris kirjas mainis Johannes kuupäevagi.

Johannes Kuldsuu kirjade saajaskond oli väga mitmekesine. Kirjade saajaid võib kokku lugeda umbes 130 isikut. Nad olid eri soost, -vanuses ja -elukutsetega. Tema kirjade saajad olid vaimulikud kõigil tasanditel (piiskopid, preestrid, diakonid ja lugejad), mungad ja ilmikud. Paljud kirjad olid adresseeritud naistele: diakonissidele, nunnadele ja prouadele. Püha Johannes on kirjutanud 47 kirja, mis on lähetatud 18 naissoost isikule. Mõned meie pühaku kirjad olid adresseeritud inimeste rühmale. Sellest võib järeldada, et Kuldsuu kirjade adressesaate oli tegelikult rohkem, kui arvatakse. Kirjasaajad olid tavaliselt tema sõbrad ja endised kaastöölised, kes jäid talle ustavaks ja pühendunuks ka pärast tema vangistamist. Vaimulikest kirjasaajad kuulusid Kirikusse üle kogu maailma, põhiliselt küll idakirikusse, aga vähesemal määral ka läänekirikusse. Suurima arvu kirju lähetas püha Kuldsuu kirjutanud ühele oma ustavale ja tublile kaastöölisele, diakoniss Olimpiadale. Temale adresseeritud kirju on säilinud 17. Võiks veel lisada, et püha Johannes kirjade seast pikimad on mitu Olimpiadale kirjutatud kirja.

Tänapäevase jaotuse järgi paigutatakse Johannes Kuldsuu kirjad kolme rühma. Esimesse kuuluvad 17 kirja diakoniss Olimpiadale, teise rühma asetatakse kirjad, mis on adresseeritud eri isikutele ning kannavad numbreid 18–173. Nende kirjade omapäraks on lühidus. Kolmandasse rühma paigutatakse samuti lühikesed kirjad, mis on adresseeritud eri isikutele ja nummerdatud 174–242. Siia võime lisada veel kolm järjekorranumbrit¹⁰ kirja ja kaks kirja väljastpoolt Kuldsuu kirjade kogumikku, mis on teise kiriku teoste hulgas, kuid hilisema uurimuse käigus omistatud Johannes Kuldsuule¹¹.

¹⁰ Need kirjad on 1. ja 2. kiri Rooma paavst Innokentiussele ja kiri „vagaduse eest vangistatud piiskoppidele, preestritele ja diakonitele”.

¹¹ Need kaks kirja, mis omistatakse püha Kuldsuule, leiduvad püha Vassilius Suure kirjade kogumikus ja kannavad numbreid 50 ja 81.

Johannes Kuldsuu jaoks oli pühakiri ammendamatu allikas. Pühakirja lugemine oli midagi „magusamat paradiisist”, nagu ta kirjutas ühes oma teoses¹². Oma kirjades kasutas Kuldsuu pühakirja päris sageli. Kuid samas esineb ka kirju, milles ta pole pühakirja kasutamist vajalikuks pidanud. Mõnel korral tsiteeris ta pühakirja sõna sõnalt, teinekord viitas mõnele pühakirja lõigule kaudselt või andis selle mõtte edasi oma sõnadega. Püha Johannes kasutas kirjades nii Vana kui ka Uut Testamenti. Uue Testamendi kasutust võime täheldada kokku kolmekümne neljas Kuldsuu kirjas, mida ei ole tema kirjade üldarvu kohta palju, kuid mitmed neist on pikimad. Ta kasutas pühakirjatsitaate enda mõtete kinnitamiseks, või viitas mõnele pühakirjas tuntud tegelaskujule või toimunud sündmusele, et oma juttu rikastada või paremini mõistetavamaks teha.

Nende kirjade saajad, kus püha Johannes kasutab Uut Testamenti, olid tihtipeale suures masenduses ja kurbuses oma õpetaja ja ülemhinge karjase tagandamise ja vangipõlve saatmise pärast. Paljud neist olid ka ise tagakiusatavad või viibisid koguni vangistuses. Inimestel, keda on ülekohtuselt tagakiusatud ja vangistusse saadetud, on loomuliku reaktsioonina meel mõru ja pea kurbi mõtteid täis. Nad ei mõista, miks nad peavad kannatama ülekohtuselt, samal ajal kui ülekohtused inimesed on vabaduses ja naudivad head ja luksuslikku elu. Püha ülemhinge karjane Johannes pöörduski paljudes kirjades nende inimeste poole, keda oli ülekohtuselt vangistatud või tagakiusatud ning jagas neile lohutavaid ja rahustavaid sõnu. Ta jagas neile Kristuse enda antud õpetust, tuues viiteid ja näiteid pühakirjast. Ta manitses võtma oma risti ja käima Kristuse järel. Teinekord tõi ta pühakirjast mõne tuntud ja hea näite, et oma juttu sellega kinnitada. Vahel tõi ta näitena pühakirjast mõne tuntud kuju, näiteks vaese Laatsaruse, kes istus rikka mehe väravas, oli täis paiseid ja sõi leivakoorukesi, mis rikka laualt maha pudesid. Sinna juurde selgitas Johannes, et vastutasuks sai vaene Laatsarus teises ilmas Jumala lähedust ja õndsust tunda, samal ajal kui rikas mees sai tunda vaeva, tohutut kuumust ja janu. Püha Johannes selgitas kirjasaajatele, et siin ilmas kannatatud valule, kurbusele ja tagakiusamistele annab Jumal kannatajatele teises ilmas palgaks närtsimatud aukroonid.

¹² Selle teose nimi on *Εἰς Ευτρώπιον Β' 1, PG 52, 395* ja edasi.

Mõnes kirjas manitses püha Johannes oma endisi kaastöölisi. Näiteks ühes oma kirjas¹³ manitses ta preestreid ja munki, kes jagasid Foinikis usuõpetust paganatele, et nad ei jäta oma alustatud tööd pooleli ega põgeneks kergema elu poole. Ta tõi neile näite pühakirjast. Esiteks palus ta neil mõelda, kui palju kannatasid pühad apostlid, kes olid evangeeliumit kuulutades katsumustes, ohus ja hädas. Edasi nimetas kirja autor otseselt apostel Paulust, kes pandi vangi koos apostel Siilaga ja kannatas seal suuri ebameeldivusi, sest oli ajanud välja ühe ennustaja vaimu ühelt orjatarilt. Kuid apostel Paulus jätkas usuõpetusetööd ka vangis olles, selgitas püha Kuldsuu oma kirjasaaajatele. Ta kasutas siinkohal näitena apostlite tegude raamatu peatükki 16, salme 16–34. Ta selgitas, et kuigi apostel Paulus oli vangistatud ja teda oli keppidega pekstud ning ahelatega kinnitatud, jätkas ta kõigele vaatamata usuõpetuse tööd, mille lõpptulemusena ta ristas vangivalvuri ning tema omaksed. Selle näitega manitses püha Kuldsuu oma kirjasaaajaid, et nad ei jäta oma tööd pooleli ega põgeneks mujale, vaid jätkaksid ka raskustes ja katsumustes paganatele jagatavat usuõpetust.

Ühes kirjas¹⁴ on püha Kuldsuu manitsenud kirjasaaajaid preestreid Theofilost ja Salustist, et nad käiksid järjepidevalt jumalateenistustel, kui ta sai oma suureks kurvastuseks teada, et nood kaks preestrit seda ei tee. Ta palub preester Theofilost, et too kinnitaks nii kiiresti kui võimalik, kas see kuuldus on tõde või vale, ning kui see tõde on, et nad siis parandaksid end. Siinkohal on kirja autor maininud evangeeliumi mõistujuttu sulaste kätte antud talentidest: „teate, mis juhtus sellega, kes sai oma isandalt ühe talendi ja teda ei süüdistatud millegi muu pärast, ja ainult sellepärast sai ta vajaliku karistuse.” Ta sai oma karistuse, et ta oma ühe talendiga midagi ei teinud. Ta oli halb ja laisk sulane. Seda pühakirjanäidet võib mõista järgnevalt: preestri puudumine jumalateenistustelt on sarnane talendi varjamisega maa-sse, mis ei too mingit kasu. Sellise kasutu teo eest sai sulane mõistujutus karistada. Teda kästi heita kaugele pimedusse, sinna, kus oli ulgumine ja hammaste kiristamine.

(Järgneb)

¹³ Kiri kannab pealkirja „Kiri Foiniki preestritele ja munkadele, kes jagavad kateheesi paganatele” ja järjekorranumbrit 123.

¹⁴ Kiri kannab pealkirja „Kiri preester Theofilosele” ja järjekorranumbrit 212.

KASUTATUD KIRJANDUS:

ΒΕΠΕΣ, Βασίλειος ο Μέγας, 55^{ος} τόμος μέρος Ε', Αθήναι 1977.

ΕΠΕ, Ιωάννης Χρυσόστομος, *Άπαντα τα έργα*, том. 37, *Επιστολές*, Θεσσαλονίκη 1989.

ΕΠΕ, Ιωάννης Χρυσόστομος, *Άπαντα τα έργα*, том. 38, *Επιστολές*, Θεσσαλονίκη 1990.

Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια, τόμοι 6^{ος} και 9^{ος}, Αθήναι 1965, 1966.

Παναγιώτης Γ. Νικολόπουλος, *Αι εις τον Ιωάννην τον Χρυσόστομον Εσφαλμένως Αποδιδόμεναι Επιστολαί*, Αθήναι 1973.

Ο Βαρνάβας Τζωρτζάτος, *Ιωάννης ο Χρυσόστομος επι τη βάσει των επιστολών Αυτού*, Εν Αθήναις 1952.

Παναγιώτης Κ. Χρήστου, *Ελληνική Πατρολογία*, τόμος Δ', Θεσσαλονίκη 1989.

ÜKS VÄGA VÄIKE KIRIK SUURES EUROOPAS

† *Stefanus*
Tallinna ja kogu Eesti metropolit

Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik on autonoomne kirik alates aastast 1923 ja kuulub Konstantinoopoli Oikumeenilise Patriarhaadi egiidi alla sarnaselt Soome Õigeusu Kirikule. Väike kirik väikeses, vähem kui pooleteise miljoni elanikuga riigis, mis erineb teistest Baltimaadest soome-ugri päritolu keele, mõtteviisi ja kultuuri poolest.

Esimesed inimasustuse jäljed Eestimaal ulatuvad tagasi umbes 9000 aastasse enne Kristust. Tegemist oli väikeste pool-rändava eluviisiga hõimudega, kes elasid jõgede ja järvede kallastel, veidi hiljem ka mere-äärsetel aladel. Vaatamata oletuste ebakindlusele ollakse arvamusel, et need hõimud pärinesid ühelt poolt – tuginedes vanimate luustike antropomorfilistele analüüsidele – Kagu-Euroopast, ning teisalt – tuginedes tulikividele, mida esimesed asukad oma saabumisel kasutasid – Doni jõgikonnast. 3200. aasta paiku enne Kristust saabusid uued, ilmselt indo-euroopa päritolu hõimud, kuid 2000. aasta paiku eKr jäid praegustel Eesti aladel siiski valitsevaks soome-ugri päritolu sisserändajad. Hilisemalt ei viita miski sellele, et siinset rahvast oleks märkimisväärselt välja vahetanud mõni muu rahvas ja seega on tänapäeva eestlased suures osas siin aastatuhandeid elanud rahva otsesed järeltulijad. Jean-Pierre Minaudier arvates („Histoire de l’Estonie et de la nation estonienne”) „on seega põhjust oletada, et eesti keel pärineb otseselt keelest, mis oli tänapäeva Eestile vastaval territooriumil kasutusel umbes aastal 2000 eKr. Seega võivad eestlased pretendeerida Vana Maailma autentse lingvistilise põliskasuka tiitlile...” Nad võivad olla uhked, et on suutnud nii paljudeks aastatuhandeteks kultuurikogukonnana püsima jääda, samal ajal kui paljud teised rahvad on suurrahvate hulka sulandunud. Olgu öeldud, et kolme sajandi jooksul, XVI sajandi keskpaigast kuni XIX sajandi keskpaigani, tuli eestlastel taluda viie eri isanda ülemvõimu. Aga ei

rootsistamise katsed XVII sajandi lõpus ega ka katsed vene eluviisi peale suruda XVIII sajandil kandnud vilja: „väikerahvas” ei lakanud iial võitlemast paljurahvuselistest riikide – Rootsi ja Venemaaga –, kes ohustasid tema iseseisvust ja eneseteadvust.

IX–XI sajandil olid praeguse Eesti territooriumil kaubateed, mis ühendasid Skandinaaviat Bütsantsi ja araabiamaailmaga, läbides tärkavaid Vene vürstiriike, Novgorodi linnriiki ja Kiievi vürstiriiki, mille asutajateks aastatel 862 ja 882 olid skandinaavia päritolu sõdur-kaupmehed. Olgu siiski märgitud, et erinevalt Lätist, Venemaast ja Ukrainast, polnud Eesti puhul tegemist puhtakujuliste Skandinaavia kolooniatega.

Ühe rüüsteretke ajal 1030. aasta paiku asutas Kiievi vürst Jaroslav Tark kindlustatud linnuse, mida tänapäeval samastatakse Tartuga, kuhu ta rajas ka kiriku, mis oli pühendatud pühale Jürile. Seda sündmust meenutatakse veel meie päevilgi 9. detsembril (Julianuse kalendri järgi) Värska õigeusu koguduses (Setumaal, mille eesti keelt kõnelev õigeusuline elanikkond on tekkinud piirkonnas esiajast saadik elanud soome-ugrilaste ja hilisemast Eestist keskajal pärisorjuse eest Venemaale põgenenud talupoegade segunemisel). Viis, kuidas ajalugu on ümber tehtud selleks, et väita, nagu oleks Läänemere idakallas alati olnud vene ala, sest selle esimesed „valitsejad olid vene päritolu”, ei pea paika: esimesed „Venest” (Kiievi vürstiriik) ja Novgorodist pärit valitsejad pärinesid Skandinaaviast ja olid Bütsantsi poolt ristiusustatud viikingid (varjaagid). On üldteada, et sajandeid olid Bütsantsi keisri ihukaitsjateks viikingid ja sadakond aastat pärast patriarh Photiuse kõnelusi Põhjamaade rahvastega sai alguse Läänemere-äärsete piirkondade ristiusutamise tänu Bütsantsi ja Athose mäe misjonäridele, mille üheks näiteks võib tuua Valamo kloostri asutamise Karjalas.

XII ja XIII sajandil vahemikus 1200–1230 vallutasid praeguse Eesti territooriumi järk-järgult Saksa ja Taani ristisõdijad, viies selle rooma-katoliku kiriku kirikliku jurisdiktsiooni alla. Nii sai Eestist alatiseks piiririik, mis lahutab Rooma mõjusfääri Euroopat Konstantinoopoli omast. Sel ajastul mängisid ristiusu levitamisel ja tugevdamisel tähtsat rolli kloostrid. Kerjusemungaordudest jõudsid XIII sajandi esimesel poolel Eestisse dominiiklased, seejärel, XIII sajandil, frantsiskaanid. Püha Birgitta kloostri asutamine

(XV sajandil) Tallinna lähistele oli Eestisse kloostrite rajamise vallas üks tähelepanuväärsemaid ettevõtmisi.

Siinkohal on oluline märkida, et Euroopa, mis sündis Roomast ja läänekristlusest, on alates XVI sajandist olnud jagatud protestantlikuks Põhja-Euroopaks ja katoliiklikuks Lääne-Euroopaks. Aga ei saa unustada, et on olemas ka kristlikust hellenismist sündinud Euroopa, mis pikka aega oli allutatud võõrale võimule – kas siis Ottomani või Nõukogude impeeriumile. Saksa-Taani vallutuse kaudu liitus Eesti tugevalt Roomast sündinud Euroopaga, osates samas säilitada oma erinevuse selle Euroopa ja lõunapoolse Euroopaga, mis tagab talle tänapäeval teatud eripärasuse Euroopa kultuuride polüfoonias.

Selle kõige tagajärjel aga surusid saksa aadelkond ja vaimulikud sinisele regioonile umbes 700 aastaks peale oma kohalolu ja usu, esmalt katoliikliku, siis luterliku. Alates XVI sajandist, tänu Rootsi ülemvõimule – mis oli väga pühendunud reformeeritud usu kaitsmisele – sai luteri kirik institutsioonina tugevalt kanda kinnitada. Reformatsiooniga igapäevane elukorraldus muutus: polnud enam kloostreid ega munkasid, vaid abielus pastorid ja hulgaliselt rändjuttustajaid, luteri kirikust sai peamine koolihariduse andja maakohtades ja 1632. aastal toetas kuningas Gustav Adolf Tartu Ülikooli asutamist. Mis puudutab kirikuteenistusi, siis ei mingit ladina keelt enam jumalateenistustel, ei pühakute austamist kirikutes ega suurt paastu ja reedeseid paastupäevi, vaid hoopis kodused piiblitugemised ja lauludega jumalateenistused. Ning mis puudutab pärisorjuse kaotamist, siis lähtus seegi eelkõige valitsejate tahtest, mitte aga ühiskondlikust survest.

Eesti läks Vene võimu alla 1721. aastal Nystadi rahulepinguga, mis lõpetas Põhjasõja. Sellest alates sai Eestist umbes kaheksajaks aastaks Vene riigi osa.

1838. aasta oli õigeusu seisukohalt Eesti jaoks pöördeline aasta. Põlluharijate olukord oli väga raske, sest kolmel järjestikusel aastal oli valitsenud põud. Meeleheitel talumehed läksid Riiga, et kohtuda kuberneriga. Kohtumist kuberneriga ei toimunud, kuid talupojad said kokku õigeusu piiskopiga. Sellel kokkusaamisel oli kaks tagajärge: esiteks – piiskop viidi üle mu-

jale, sest ta andis talupoegadele ainelist ja rahalist abi, teiseks – talumeeste esindajad, kes olid kirikuesindaja sellisest käitumisest liigutatud, pöördusid õigeusku.

Vahepeal, 1860. aasta paiku, hakkasid mõningad isikud unistama sellest, et muuta vene keel ja õigeusk kohustuslikuks kõigile tsaari alamatele või vähemalt venestada kubermanguvalitsused ja haridusasutused, mis seni töötasid teistes keeltes. Liivimaa kuberner kindral Zinovjevi (1852–1894) sõnade kohaselt „on eestlased ja lätlased meile vajalikud, kuid ainult juhul, kui nad lakkavad olemast eestlased ja lätlased, et saada venelasteks”. Ka tema Eestimaa homoloog prints Tšahhovskoi (1852–1894) leidis, et ainult tsaari usk saab katkestada eestlaste sidemed Saksa kultuuriga ja teha Balti provintsidest „Venemaa lahutamatu osa”, sulandades nad „lõplikult suure vene rahva perre”.

1885. aastal muudeti vene keel kohustuslikuks kõikides eesti algkoolides. Mõne aja pärast jõudis venestamine keskhariduse ja gümnaasiumiteni. Aastatel 1889–1893 tabas sama saatust ka Tartu ülikooli, välja arvatud usuteaduskond, ja suur osa õppejõududest pidi ametist lahkuma.

1850. aastal asutati Riia piiskopkond ja 1851. aastal seminar. Kirikuid ehitati kas riigi või kohalike annetajate toel ja õigeusu kogudusekoole rajati võrdses mahus luteri koolidega. Samal 1885. aastal anti välja seadus, mis kohustas lapsi ristima õigeusu kirikus, kui vähemalt üks vanematest oli õigeusklik, ja pastoreid, kes võtsid oma kogudusse vastu luterlusesse pöördunud õigeusklikke, ähvardas maalt välja saatmine. Tuleb märkida, et alles 1905. aastal anti välja uued ususalvivuse seadused, aga need ei avaldanud mingit erilist mõju õigeusklikele, kes jäid oma usule truuks.

Aega viitmata hakati eesti keelde tõlkima kirikuraamatuid (liturgikon, horologion, triood, pentekosteer, pühapäevade oktoihh) ja vaimulikku kirjandust (pühakute elulood, apologetide kirjutised, katekismused). 1900. aasta paiku sai eestikeelse kirjanduse trükkimine hoo sisse ja 1907. aastal hakkas Riia seminar välja andma eestikeelset teoloogia- ja hingehoiualast ajakirja, mis kandis nimetust „Usk ja elu”.

Kõik see saab selgeks ajaloolehekülgede stüvenenumal lugemisel. Me näeme, et pikemas perspektiivis ei suutnud venestamiskatsed viia selleni, et Venemaal oleks õnnestunud eesti rahvas alla neelata; pigem aitasid need lühikeseks ajaks kaasa rahvusliku eneseteadvuse tugevnemisele: venestamine ei suutnud rahvusluse arengut peatada, sest eelnenud poolesaja aasta pingutuste tulemusel oli eesti rahvus selleks juba piisavalt välja kujunenud. Pealegi tuleb tunnistada, et eestlasi ja venelasi ei lähenda miski: Eesti läänepiir on ühe tsivilisatsiooni piir. Minaudier’ arvates „isegi aegadel, mil eestlastega asustatud alad kuulusid Venemaale, ei toimunud dialoogi ega eesti ja vene kultuuride viljastavat lähenemist, vaid vastastikune ükskõiksus ja rahumeelne koosseksiteerimine mõningatel aegadel (XVIII ja suuremal osal XIX sajandist) ning muul ajal (1885–1905, 1939–1991) Venepoole agressioon ja eestlaste vastupanu. Vastukaaluks rõhutasid eestlased meelsasti oma kuulumist kahte sootuks teistsugusesse seltskonda: Põhja-Euroopasse ja soome-ugri keelkonda”. Minaudier ütleb veel, et „eestlaste kultuuriruum oli liiga erinev vene omast selleks, et baltisakslaste nõrgenemisest tekkinud tühiku oleks saanud täita mõne aastakümnega”. Eriti kuna tegemist oli ajaga, mil Eesti rahvuslik liikumine lakkas olemast „vähemuse asi, et kujuneda üldrahvalikuks liikumiseks”.

Baltisakslastel oli Vene tsaaririigis suur mõju ja nad teenisid riiki ausalt. Sel põhjusel vältisid Nikolai I ja Aleksander II ametlikud esindajad nendega otsest konflikti. Aleksander III seevastu võttis natsionalistliku hoiaku ja käivitas piiriäärsetes provintsidest venestuskampaania. Tema valitsusajal omistati õigeusklikele mõningaid eesõigusi ja võimude survele leidis aset uus usuvahetuse laine. Nikolai II valitsusajal venestamise toetuseks elluvii-
dud reforme küll otseselt ei tühistatud, aga neid hakati ellu viima märksa ettevaatlikumalt.

XIX sajandi lõpul ja XX sajandi alguses oli eestlastel juba välja kujunenud tugev kollektiivne eneseteadvus, mille poliitiliseks ideaaliks sai üha selgemalt rahvuslik ja territoriaalne autonoomia. Õigeusklikud ja luterlased töötasid käsikäes iseseisva Eesti riigi loomise nimel. Nikolai II ajal oli suurem osa Eesti õigeusu vaimulikkonnast eesti päritolu, erinevalt luteri pastoritest, kellest enamik olid sakslased. 1905. aasta revolutsiooni ajal kaitsesid õigeusu vaimulikud nii hästi kui suutsid rahvast karistusoperatsioonide ja sõ-

jatribunali eest, tehes seda Riia piiskopi Arhangeeli heakskiidul, kes hiljem suri usutunnistajana märtrisurma Nõukogude võimu käe läbi.

Tsaarivõim varises 1917. aasta veebruaris kokku mõne päevaga. Samal aastal kogunesid õigeusu vaimulikud ja koguduste ilmalikud esindajad „eesti õigeusuliste tegelaste üleüldisele nõupidamisele” ja võtsid sõna kirikliku autonoomia toetuseks. Üheks kõige olulisemaks ülesandeks oli asutada Eestis eraldi piiskopkond ja leida kandidaat Tallinna piiskopi aujärjele. Sellesse ametisse valiti isa Paul Kulbusch, St Peterburgi ühe õigeusukoguduse preester. 1917. aasta lõpus pühitseti ta Tallinna (Revali) piiskopiks vaimuliku nimega Platon. Platoni kanda jäid ka Riia piiskopkonna *locum tenens*’i ülesanded.

Platon andis endast kõik, et kaitsta oma piiskopkonda rasketel sõja- ja Saksa okupatsiooni aastatel. Kui need ajad olid mööda saanud, pöördus ta oma vaimulikkonna ja 110 õigeusu koguduse poole piduliku üleskutsega toetada valitsust ja riigikogu: „Täitke valitsuse käsku, austage õigusulist korda ja ärge unustage täitmast midagi, mis venna- ja isamaaarmastus teie käest nõuab.” (Ringkiri 12. novembrist 1918, mis avaldati ajalehtedes „Tartu Postimees” 13.-1 ja Tallinna ajalehtedes „Päevaleht” ja „Tallinna Teataja” 15. novembril).

Ja siis tulid enamlased! Piiskop Platon vahistati 2. jaanuaril 1919 Tartus koos kahe teise õigeusu vaimuliku, preestrite Mihhail Bleive ja Nikolai Bežanitskiga. Tartus haarasid enamlased võimu kahel korral: 1917. aasta revolutsioonist kuni 24. veebruarini 1918 ja 21. detsembrist 1918 kuni 14. jaanuarini 1919. Just viimatinimetatud kuupäeval tapeti piiskop Platon kinnipidamiskohas pärast julma piinamist koos preestritest kaaslaste, kahe luteri pastori ja üheksa lugupeetava linnakodanikuga. Ta maeti suure pidulikkusega, pälvides esimestest hetkedest peale tunnustust kui usu ja isamaaarmastuse märter. Piiskop Platoni haud asub Tallinna Issanda Muutmise peakirikus. 2000. aastal kuulutas Konstantinoopoli Oikumeeniline Patriarhaat ta pühakuks ja ühes temaga veel kümme meie kiriku liiget, kes, kas oma usu pärast või lihtsalt seetõttu, et nad olid preestrid, enamlaste poolt tapeti. Moskva Patriarhaat tegi sedasama Platoni ja tema kahe kaaslasega.

Enamlaste ametlik poliitika seisnes Kiriku hävitamises võitleva ateismi nimel. Vaimulikesse suhtuti kui rahvavaenlastesse ja neid ähvardas vahistamise ja hukkamise oht juba lihtsalt vaimuliku tegevuse eest. Nagu eelpool nägime, olid ka Eesti õigeusklikud enamlaste kirikuvastase tegevuse ohvrid. Sidemed surmaagoonias Vene kirikuga katkesid. 15. juunil 1920 otsustas Vene Kiriku Püha Sinod anda Eesti Kirikule autonoomia majandus, administratiiv- ja haridusküsimustes. Novembris said piiskopkonnad, st Eesti, Soome ja Poola õiguse teatavale „ajutisele” autokefaaliale (*sic!*).

21. märtsil 1919 valis Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku täiskogu professor Aleksander Kaelase ja preester Aleksander Pauluse ühehäälselt peapiiskopiks ja teise abipiiskopiks, võttes arvesse piiskop Platoni soovi, mida ta väljendas oma kirjas 1. detsembrist 1918 piiskopkonna nõukogule: „Juhtumistel, kus mul äravõitmata takistusi minu teenistuskohustuste täitmiseks ette võib tulla, näituseks: haiguse ehk pikemat aega äraolemise puhul jms, panen ma piiskopkonna nõukogule ette: täieline ja vastutav võim piiskopkonna valitsemise asjus oma peale võtta...” Aga kuna Aleksander Kaelas mõne aja pärast suri, kuulutati ja pühitseti 5. detsembril 1920 peapiiskopiks lõpuks siiski Aleksander Paulus.

2. veebruaril 1920 oli Nõukogude Venemaa sunnitud sõlmima Eestiga Tartu rahulepingu, millega Venemaa tunnustas „ilmtingimata Eesti riigi rippumatust ja iseseisvust, loobudes vabatahtlikult ning igaveseks ajaks kõigist suverään-õigustest, mis olid Venemaal Eesti rahva ja maa kohta maksvusel olnud...” See, mida Venemaa tänase päevani järjekindlalt näib eiravat.

Kiriku olukord muutus üha ebakindlamaks, patriarh Tihhoniga ei õnnestunud enam mingit ühendust luua. Selles olukorras pöördusid eestlased 17. aprillil 1923 Konstantinoopoli Oikumeenilise Patriarhaadi poole. Autonoomia *tomos*’e andsid 7. juulil 1923 välja Konstantinoopoli oikumeeniline patriarh Meletios IV ja tema Püha Sinod. Aleksandrile omistati Tallinna ja kogu Eesti metropoliidi tiitel. 31. juulil 1923 registreeriti EAÕK Eesti Vabariigi siseministeeriumis. 1934. aastal võttis Eesti vastu uue kirikute ja usuühenduste seaduse. EAÕK viis oma põhikirja vastavusse uue seadusega. Eesti riik registreeris selle 22. mail 1935.

Kahekümne aastaga (1920–1940) tegi Eesti õigeusu kirik kiireid edusamme. 1939. aastal koosnes Kirik kahest 9 praostkonnaga piiskopkonnast, 158 kogudusest (millest 129 olid eesti ja 29 vene kogudused), 156 preestrist, 4 kloostrist (Petseri mungaklooster, Pühtitsa nunnaklooster, Pühtitsa haruklooster Tallinnas ja Narva nunnaklooster). 1940. aastal loeti kirikuliikmete arvuks 210 000 ehk 20% Eesti elanikest; kirikul oli vaimulik seminar, õigeusu teoloogia õppetool Tartu Ülikoolis, arvukalt koole ja muid heategevuse ning sotsiaaltööga tegelevaid asutusi. Kõik liturgilised jumalateenistused olid tõlgitud eesti keelde. Arvukate otseselt traditsioonilisest rahvalaulust inspireeritud kirikulaulude autoriteks olid eesti heliloojad. Aktiivne noorteliikumine tegutses kõikjal Eestis. Erinevad trükised (millest ainsana on tänaseni säilinud teoloogiline ajakiri „Usk ja elu”, mille väljaandmist jätkati paguluses) ilmusid regulaarselt kõikjal Eestis. Pole kahtlustki, et EAÕKI oli õnnestunud täielik kultuuriline ning kultuslik lõimumine, milles oli õigustatult tunda ka luteri kiriku mõjusid.

Taas Minaudier: „Teine maailmasõda oli Eesti jaoks dramaatiline: Eesti kaotas iseseisvuse, laastati põhjalikult ja verekaotus oli nii suur, et eesti rahvus pole siiani suutnud uuesti jõuda 1939. aasta tasemele...” Kommunistlik ike kestis nelikümmend seitse aastat ja natsistlik okupatsioon kolm, 90% ohvritest olid kommunistide ja 10% natside ohvrid. Ometi otsustas manipulatsioonigeenius Stalin kirikut täielikult mitte hävitada. Tema silmis oli väärtuslikum kasutada kirikut oma võimu tööriistana. Just nii hakkas Vene Õigeusu Kirik toetama NSVLi välispoliitikat ja rahvusvahelist kommunistlikku liikumist rahuvõitluse kattevarjus ning kõrgemad vaimulikud jõudsid isegi selleni, et neile said osaks nomenklatuuriga võrdsed privileegid.

Esimese Nõukogude okupatsiooni käigus (1940–1941) võeti kolm Balti riiki Nõukogude Liidu koosseisu. Metropoliit Aleksander oli sunnitud ühinema Moskva Patriarhaadiga ja „kahetsema pattu, et oli lahkunud emakiriku rüpest” (30. märts 1940). Kiriku autonoomia tühistati ja Eesti piiskopkond seati Moskva Patriarhaadi eksarhaadi Riia metropoliit Sergiuse jurisdiktsiooni alla. Vaatamata võimude survele Eesti õigeusukiriku juhtorganid seda ühine misakti ei ratifitseerinud. Ka Aleksander ütles lahti sellest meeleanuuse ja allaheitmise aktist, millele ta sunniviisiliselt oli alla kirjutanud. On selge, et juba sellest ajast alates pidas Moskva vajalikuks meie Kirik hävitada.

Eestit okupeerides (1941–1944) säilitasid Saksa võimud neutraalse hoiaku: ühelt poolt sai kirik tagasi autonoomia (28. oktoobril 1942), tingimusel et katkestatakse kõik suhted Oikumeenilise Patriarhaadiga; teisalt tunnustasid okupatsioonivõimud 20. augustil 1942 metropoliit Sergiuse kui Eesti ja Läti eksarhi olemasolu Eestis. Eksarh Sergiuse (kes ise oli NKVD agent) koostöö sakslastega kandis vilja: üks osa venekeelsetest kogudustest ja Petseri klooster läksid tema jurisdiktsiooni alla, lõhkudes sellega Eesti õigeusu kirikus valitsenud ühtsuse.

Teine Nõukogude okupatsioon kestis 1944.–1990. aastani. 1944. aasta sügisel lahkus Eestist pagulusse ligi 100 000 eestlast. Nende seas ka metropoliit Aleksander koos 22 preestri ja enam kui 8000 õigeusu kiriku liikmega, 45 Eestisse jäänud preestrit tapeti või küüditati. Just eksiilimine võimaldas meie Kirikul oma autonoomia säilitada.

10. detsembril 1944 andis Moskva Patriarhaadi Püha Sinod välja ukaasi, millega lõpetati Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku tegevus ja loodi selle asemel uus kiriklik üksus Tallinna ja Eesti piiskopkonna nime all. Kiriku laialisaatmine toimus tegelikult 9. märtsil 1945. Niisugune otsus oli ebaõiglane, häbiväärne ja igas suhtes vastuolus kõikide pühade kaanonitega. Kuidas on võimalik, et veel tänapäevalgi saavad mõned sugugi mitte väikesed usulised institutsioonid, mõned sugugi mitte väikesed kristlikud meediaväljaanded ja poliitikud, viidates ajaloolle, mis ometi on meie ajalugu, heaks kiita niivõrd ülekohtust otsust või teha nägu, et pole sellest kuulnudki?

Kõigele vaatamata ei õnnestunud Vene kirikul hävitada seda, mis Eesti õigeusukirikust järele oli jäänud ja 1978. aastal pöördus õnnis patriarh Aleksius II – kes toona oli Eesti piiskop – otse Konstantinoopoli Patriarhaadi poole, et 1923. aasta autonoomia *tomos* „kirikliku ühtsuse nimel” (!) kuulutataks õigustühiseks. Kuid Konstantinoopol üksnes peatas (13. aprillil 1978) selle kehtivuse, võttes arvesse kohalikku poliitilist olukorda ja sedagi üksnes nende õigeusklike jaoks, kes olid seespool Eesti piire, mitte aga nende jaoks, kes olid emigreerunud välismaale.

Metropoliit Aleksander asus elama Stockholmi. 1948. aastal kinnitas ta ametisse uue kirikuvalitsuse (sinodi), mis koosnes kaheksast liikmest (viest

preestrist ja kolmest ilmikust). See sinod kandis hoolt vaimulike vajaduste eest, andis välja teenistusraamatuid ja pidas sidet paguluses elavate koguduste vahel. Ühes oma kirjas 27. aprillist 1950 kirjutab metropoliit Aleksander, et tal pole enam mingit võimalust saada vähimatki informatsiooni kodumaalt ega sellega sidet pidada tsensuuri tõttu ning põhjusel, et kõik tema lähedased on üksteise järel vahistatud. Aleksander suri oktoobris 1953. Sama aasta detsembris pühitseti ülempreester Jüri Välbe piiskopiks Ravenna piiskopi tiitliga. Ta suri ootamatult 1961. aasta 3. augustil ja paguluses olevate eesti õigeusu koguduste eest kandis mõnda aega *locum tenens*'ina hoolt Tiatirose peapiiskop Athenagoras (London) ja seejärel sai *locum tenens*'iks Rootsi ja Skandinaaviamaade metropoliit Paulus (Stockholm).

Lisaks kõigile muudele rahvale osaks saanud kannatustele tuleb tunnistada ilmselget tõsiasja, et Moskva Patriarhaadi piiskopid ei teinud Nõukogude okupatsiooni ajal midagi eestikeelsete koguduste kaitseks. Nende esmaseks huviks oli kaitsta suuri vene keelt kõnelevaid kogudusi, nagu näiteks Pühtissa klooster. Sellele lisandus sisseränne: Eestisse asustati Nõukogude Liidu eri piirkondadest sadu ja tuhandeid enamasti vene keelt kõnelevaid inimesi (1944. ja 1945. aastate vahistamiste ja hukkamiste suhtarvuks Prantsuse kontekstis oleks pisut alla kuue miljoni prantslase). Nii muutusid eestlased järk-järgult omaenese maal õigeusu kirikus rahvusvähemuseks ja see olukord kestab tänapäevani. Ning üks osa Setumaast liideti otseselt Vene Föderatsiooniga, jagades sealse rahva lõplikult kaheks eraldi entiteediks, üks Eestis ja teine Venemaal.

Veidi aega enne iseseisvuse taastamist 1990. aastal oli 158-st sõja-eelsest kogudusest alles jäänud vaid 83. Siiski oli Gorbatšovi perestroika ajal vähehaaval kehtima hakanud teatud vabadus: taas oli võimalik tegeleda usuõpetuse, heategevuse ja noortetööga. Paljud inimesed pöördusid ristiusku, teised pühendusid aktiivsemalt tööle oma kogudustes. 1990. aastal hakkas kostma häält meie Kiriku autonoomia taastamiseks. Võeti ühendust EAÕK kirikuvalitsusega paguluses. Ajal, mil Eesti sai tagasi iseseisvuse (20. august 1991), oli saanud selgeks, et ka meie Kirik peab taastama oma endise autonoomse kirikukorralduse ja vastu võtma uue põhikirja.

20. mail 1993 võttis Riigikogu vastu kirikute ja koguduste seaduse, mille

§ 25 kohustab uuesti registreerima ka varem Eestis juba registreeritud põhikirja. Eesti õigeusu kirik tegi seda 11. augustil 1993.

14. septembril 1993 tunnistas Tallinna linnakohus Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku kõigi talle enne 1940. aastat kuulunud ja Nõukogude võimu poolt õigusvastaselt võõrandatud varade seaduslikuks omanikuks. Eesti riigi, Moskva Patriarhaadi ja meie Kiriku vaheline vaidlus varade küsimuses leidis lahenduse märksa hiljem, 4. oktoobril 2002. Sõlmitud kolmepoolse kokkuleppe kiitis Riigikogu heaks sama aasta detsembrikuisel istungil.

1994. aastal palusid säilinud 83 kogudusest 54 koguduse esindajad ametlikult oma üleviimist Oikumeenilise Patriarhaadi eeskoste alla. Konstantinoopol ja Moskva tegid mitu katset alustada läbirääkimisi lahenduse leidmiseks. Kahjuks edutult.

4. jaanuaril 1996 saatis Oikumeeniline Patriarhaat karjasekirja „kõikidele õigeusu kogudustele Eestis”, milles väljendas soovi reaktiveerida 1923. aasta *tomos*. Selles kirjas avaldati lootust näha kõiki eesti õigeusulisi koonduvas ühteainsasse Kirikusse, milles vene koguduste tarvis loodaks omaette piiskopkond.

16. jaanuaril 1996 saabus Eestisse Oikumeenilise Patriarhaadi delegatsioon, mille koosseisu kuulus ka Soome peapiiskop Johannes koos ühega oma preestritest, lootuses leida kõigile osalistele vastuvõetav lahendus. Delegatsioon kohtus Moskva Patriarhaadi esindajatega ja Eesti ametivõimudega, president Lennart Meri ja peaminister Tiit Vähiga. Läbirääkimiste tulemusel anti mõista, et Oikumeeniline Patriarhaat on valmis vastu võtma kõik õigeusulised, kes seda soovivad, võimaldades ülejäänutel jääda Moskva Patriarhaadi jurisdiktsiooni alla.

22. veebruaril 1996 teatas Oikumeeniline Patriarhaat kavatsusest reaktiveerida 1923. aasta autonoomia *tomos* ning sellekohane otsus loeti ametlikult ette kaks päeva hiljem, 24. veebruaril Tallinna Issanda Muutmise peakirikus. Seda otsust tervitasid mitte ainult eesti soost vaimulikud ja koguduseliikmed, vaid ka osa venelastest, eriti need, kes elasid Eestis enne 1940. aastat või pärinesid kohalikest vene peredest. Samas määrati kuni uue Tallinna

ja kogu Eesti metropoliidi valimiseni *locum tenens*'iks Soome peapiiskop Johannes.

Moskva Patriarhaadi reageering oli raevukas ja täiesti kohatu: ta katkestas Konstantinoopoli Patriarhaadiga kirikliku osaduse, mis taastati 16. mail 1996 pärast Zürichi kokkulepete allkirjastamist.

9. märtsil 1999 valis EAÕK kongress kirikupeaks Nazianze piiskopi Stefanuse, kes oli Oikumeenilise Patriarhaadi metropoliidi abipiiskop Prantsusmaal, kuna kohapeal sobivaid piiskopikandidaate polnud. Piiskop Stefanus seati aujärjele Tallinnas sama aasta 21. märtsil. Ning 2009. aasta jaanuaris Tartu piiskopi Eelija ja Pärnu-Saare piiskopi Aleksandri pühitsemisega sai Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik piiskoppide kogu näol endale lõpuks ka sinodaalse struktuuri.

Ometi jäid suhted Moskva Patriarhaadiga Eestis jätkuvalt pingeliseks. Peab paika „lugu suurest ja väikesest, kus viimasel on mõnikord väga raske oma häält kuuldavaks teha, eriti kui jutt käib väikesest, kes palujana seisab ajaloole lävepakul ajal, mil suured omavahel jõudu katsuvad.”

Jääb siiski lootus, et ühel päeval näeme kõiki Eesti õigeusklikke omavahel ära leppimas ja ehk isegi ühinemas üheksainsaks Kirikuks. Lootus, mis on seda reaalsem, et 2008. aasta oktoobris Fanaris (Oikumeenilise Patriarhaadi asupaigas) toimunud ühisteenimisel, kuhu olid kokku tulnud maailma kõikide õigeusu kirikute ülemkarjased, avanes võimalus tõeliseks leppimiseks õndsas Moskva patriarhi Aleksiuse ja EAÕK metropoliidi Stefanuse vahel, mis muutis taas päevakohaseks püha Nikolaus Kabasilase sõnad: „Kirik on nähtav oma sakramentides”. Teisisõnu, selle teoga, mille tunnistajateks olid kõik õigeuskikirikute ülemkarjased, taastati vastavalt õigeusu kirikuõpetusele ja kirikupraktikale kiriklikult rahu ja osadus kahe kiriku vahel.

Nüüd on juba Moskva Patriarhaadi asi see leppimise märk üle kanda ka oma suhetesse meie Kirikuga, et teha lõpp arveteklaarimisele, mille me oleme Nõukogude võimult Eestis päranduseks kaasa saanud ja mis Venemaa õigeusu kiriku ja meie Kiriku vahel ikka veel ei ole lõppenud.

2007. aasta novembris otsustas Viinis kokku tulnud Euroopa Kristlike Kirikute Nõukogu (CEK) keskkomitee võtta Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik vastu oma liikmete hulka. Selle otsuse kiitis heaks ka CEK-i peaassamblee 15.–21. juunil 2009 Viinis toimunud istungjärgul. Esimest korda oma ajaloos sai meie Kirikust kõigi selle eripäradega ühe Euroopa institutsiooni täieõiguslik liige.

Pole kahtlustki, et Eesti ja Soome autonoomsed õigeusu kirikud moodustavad nn kolmanda Euroopa, millesse kuuluvad keskmised ja väikesed riigid Läänemerele Mustale mereni; riigid, mis on olnud suurvõimude tallata ja millele tänapäeval on omane pluralistlik kultuuri- ja religioonikogemus. Mis on seda olulisem, et suurtel õigeusu taustaga riikidel (Kreekast ja Küprosest Venemaani välja, kaasa arvatud Balkan) on tänapäeval väga raske määratleda suhteid kiriku ja riigi vahel ning sama raske on leida õiget suhet, lähtudes üksnes Lääne-Euroopa riikide pakutud „ilmalikkuse-neutraliteedi” mudelist, mille põhimõtteks on ühtegi usundit eelistamata võimaldada kõikidel ennast teostada. Oluline on tunnistada, et tänase Euroopa ja õigeusu maailma vahelise lõhe põhjuseks on just ida ja lääne erinev arusaam poliitilise võimu ja kirikuvõimu suhetest. Võib-olla on just meie kutsumuseks vähendada usu ja poliitika segiajamise ohtu. Meie ajaloolise tausta eripära arvestades on meil ehk lihtsam pakkuda lahendusi, et kindlustada ennast – neis paigus Euroopas, kus õigeusu kirikud on enamasti tugevad – kriisiohu vastu, mis tekib, kui kirikul puudub nägemus oma kohast ja rollist XXI sajandi ühiskonnas.

Võib öelda, et poliitiline vastutus ei tulene meie jaoks mitte soovist eitada või kaitsta mõnda riigikorda, milline see ka poleks, vaid meie kohus on säilitada enesele vabadus kuulata Issandat rohkem kui inimesi. Religioonist ei saa teha üksnes inimeste eraasja ja see avalikust elust välja jätta. Kristuse Kiriku jaoks on ainus tõelus, mida siin ilmas tasub kogeda, *pühade osadus*, mis ainsana on võimeline maailma muutma, sest iga tsivilisatsioon ja iga ühiskond on kutsutud kirkastumisele Pühas Vaimus ja tema armu läbi. Meeldib see meile või mitte, aga uusi põlvkondi köidab liberalism. Meie asi on pakkuda neile väärtuste ja eetika osas head alternatiivi. See saab olla parimal moel võimalik ainult juhul, kui meist igäihe suhted oma riigiga muutuvad küpsemaks, sest meil on tugev eneseteadvus, mis tingimata ei pea toimima läbi vastandumise.

Jääb veel ilmalikustumise küsimus. Oma heade külgedega: vabanemine klerikalismi haardest, mis on teinud võimalikuks nii maailmaruumi kui inimese imetabase uurimise; naiste vabanemine; tohutu kunstilooming; inimeste eluea ja arvukuse kasv; planeedi ühteliitmine ja kommunikatsiooni silmapilksus. Aga ka oma mitmetimõistetavate, hirmutavate külgedega: neo-liberalismi, peaaegu pimedat turu- ja börsikultusega, millega kaasneb üha suurenev kontrast „Põhja” (oma meeletu tarbimise ja suure ebavõrdsusega) ja haletsusväärse „Lõuna”, kuid ka kaootilise ja ebakindla „Ida” vahel (kusjuures mõlematel on oma uusrikkad ja organiseeritud kuritegevus). Nagu oleks Euroopa ainsaks sihiks ehitada ennast üles poliitilis-majandusliku ühiskonnana, milles majandus muutub ühiskonnast üha sõltumatumaks; poliitilis-majandusliku ühiskonnana, mis pikapeale ennasthävitatavalt annab järele kiusatusele hakata toimima ilma inimeseta, tasalülitades omaenda rahvaid.

On tõsi, et ilmalikustunud kultuur mõjub laostavalt nii hingele kui ihule, hävitades suuri sümboolseid väärtusi, mis Olivier Clément'i arvates jätkuvalt *inimkonda kaitsevad ja viljastavad, olgu siis tegu mees- ja naissoo polaarsusega või vertikaalse isa-poja suhtega. Verepilastus ja meelemürgid täidavad ühist eesmärki: takistada isiksuse küpsemist, lasta sellel lahustu- da väljamõeldud tähtpäevades ja sektides. Me teame, et isegi elusloodus on ohus, kui rakendatakse põhimõtet teha kõike, mis tehniliselt võimalik ja rahaliselt vähegi otstarbekas, võimalikult lühikese ajaga... Me näeme pealt usundite kahemõttelist tagasitulekut, uute gnosiste – ehk teisisõnu sektide – sakraalsusega. Sellise agressiivsusega tunnetatud modernsuse ees unistab osa kristlasi restauratsiooniintegrist. Hoiak, mis õigeusulises Euroopas samastub äärmiselt läänevaenuliku natsionalismiga. Igatsus kõikehõlmava ideoloogia järele, mis oma sisimas on paradoksaalsel kombel samuti üks ilmalikustumise vorme...*

Ilmselt on Euroopa õigeusklikel aeg hakata mõtlema sellele, kuidas oma teoloogiale teistmoodi läheneda ja tutvustada seda läänemaailmale, mis on rohkem kui iial varem avatud kõikvõimalikele vaimsetele vooludele teaduse ja tehnika suutmatuse tõttu tegeleda inimese eksistentsiaalsete probleemidega ja kuna ülimalt muutlikus olukorras viibiv läänekirik vajab idakristlaste toetust. Meie teoloogilised arusaamad Jumala armuvägedest,

inimese jumalikustumisest, keskkonna kaitsmisest ja säilitamisest, loodukõiksuse kirkastumisest Kristuses ei tulene skolastikast ega põhine, nagu läänemaailmas, jumaliku ja inimliku duaalsusel, vaid arusaamal inimese ühest – moraalsest – loomusest. Õigeusu arusaamad on liturgilised ja salauslikud, need rõhutavad jumaliku ja inimliku ühtsust, inimese ontoloogilist ühendust Jumalaga. Meie teoloogia vaimulikud rikkused on olemas kõikide jaoks. Nad lubavad aimata teistsugust olemasolu, *ethos*'t, mida hingestab Kristuse ülestõusmise salajane jõud ja rõõm. Ajal, mil kõikjal maailmas omistatakse ülimalt tähtsust materiaalsele progressile ja kus meie ühiskonnad on üha enam allutatud ülevoolavale liberalismile, mis orjastab inimest ja kahjustab iga elu, mille esmaseks eesmärgiks on vaimsus ja vaimulikkus, on ilmaagene mõelda, et õigeusk vastandub läänemaailmale.

Ja ehkki on tõsi, et agnostitsism ja ateism on meie aja kultuuris täiesti olemas, ei saa samas kuidagi eitada, et selle kõrval eksisteerib ka tõeline vaimne otsing; kes julgeks väita vastupidist? Ja eksisteerib isegi üks kategooria inimesi, kellest mõne aastakümne eest veel keegi ei rääkinud, kuid kes on andnud tagasilöögi võitlevale ateismile – need on „ilma usuta” inimesed. Françoise Giroud asendab oma raamatus „Kogu aeg ei saa olla õnnelik” sõna „uskmatust” taibukalt sõnaga „usutus”. Just sellest saab meie jaoks võimalus luua eeldused tõeliseks evangeeliumi kohtumiseks paljudele meie kaasaegsele omase täieliku ükskõiksusega. Suhtumisega, mis muuseas avaneb tühjusesse, mida on väga raske taluda. Meie asi on leida sõnad, millega neid veenda, et õigeusu teoloogia on ennekõike pühitsemise teoloogia, milles inimõtte saab valgustatud salasuses – müsteeriumis – ehk teisiti öeldes selles, *milleks elu ja milleks surm* või võib-olla eelkõige just *milleks kõik halb*.

Teoloogia, mis on võimeline ühiskonnas, kus kõik on ostetav, müüdiv ja välja arvestatud, edendama midagi, mida saab tasuta, mida ei saa omastada; ehk teisiti öeldes, pakkuda sellist tõelust, mille üle saab vaimulikult mõtiskleda, aga mida ei saa tarbida. Teoloogia, mis ei paku meile sektide jumalikku maagiat, emotsioonide ja võimu andjat, vaid „meeletut” Jumalat, kes tuleb välja oma tunnetamatust ja ligipääsmatust transtsendentaalsusest, et taastada meie jaoks olemasolu mõte ja pühadus ilust tunnistuse andmises; ilust, mis ei lähtu enam ahvatlusest ega omamissoovist, vaid osadusest. Tu-

leb teha lõpp sellele lunastusekontseptsioonile, „milles Poja kannatused olid hädavajalikud Isa tujude vaigistamiseks”. Jumal ei tea kurjast. Ta ei ole selle autor, vaid kurja poolt ristilöödu, kes avab meile tee surnuist ülestõusmisele.

Ajal, mil käimas on Euroopa ühendamine ja ülesehitamine, peab õigeusu mõtte ja tunnistus mõistma läänemaailma raskusi ja kiusatusi. See ei saa neist ei ringiga mööda minna ega mööda vaadata, vastupidi, tema ülesandeks on loovalt endasse sulandada kahtlustest ja hirmudest koosnev läänemaailma kogemus. Nagu Dostojevski tabavalt on öelnud, tuleb „Euroopa raske murekoorem” meie õlgadele asetada. Ja mitte üksnes asetada, vaid meil tuleb seda ka, niipalju kui suudame, kanda mõistvalt ja kõrkuseta.

See „väike ülejäänud”, mida pühakiri meeleliigutusega mainib ja mis nii hästi iseloomustab meie eesti kirikut, kes möödunud aastasaja katsumustes kõigest ilma jäeti, kes, olles saanud „vaaseks Jumala jaoks evangeelses nõrkuses”, võib tänases õigeusmaailmas oma käitumises väljendada tõelist pöördumist, mis kihutab minema igasuguse konfessionaalse kõrkuse, kultuurist või arengutasemest tingitud üleolekutunde. Teisisõnu, toimida alandliku ja teeniva kirikuna, kes üle kõige soovib olla üleni lõimitud selle Valgusega, mida maises elus saab seletada ja õigustada üksnes Kristuse evangeeliumi muiduantud ohvrimeelsus.

Ja veel... Samas perspektiivis, millega ilmtingimata kaasneb ka katarsise ja kirikuisade õpetuse parema tundmise nõue, võiksid Eesti õigeusu kirikul olla head eeldused (siin Põhja-Euroopas, mis on näinud tema sündi ja on tema loomulik arengukeskkond) selleks, et süvendada õigeusukiriku arusaamist läänekiriku suurtest müstikutest ja rooma-katoliku kiriku teoloogias unustamata ka oma sidemeid ja ühist ajalugu reformeeritud kirikuga, täpsemalt luteri kirikuga. Mitte selleks, et esile tõsta läänemaailma ohte ja väärastumisi, vaid vastupidi, selleks et välja pakkuda positiivseid arenguteid eesmärgiga ära tunda ja õigeusklikult selgitada asju, mis väärastusid enamasti konteksti tõttu, milles oldi sunnitud neid väljendama. Koos ülejäänud kristliku Euroopaga on meie Kirik ilmselgelt kutsutud juurutama kaasaegsetesse ilmalikustunud ühiskondadesse kolme olulist hoiakut: rahvustevahelist leppimist nii paljude sõdade ja tagakiusamiste järel; enese-

piiranguid, et toimuks õiglasem jagamine kõige vaesematega; ning lõpuks austavat suhtumist maasse ja selle vaimulikustamist.

KASUTATUD KIRJANDUS:

a) Artiklid ja dokumendid

Tema Pühaduse oikumeenilise patriarhi Bartholomeose esinemine Strasbourg'is Euroopa Parlamendi ees aastal 1994; terviktekst avaldatud ajakirjas SYNAX nr 28/ Nice – Prantsusmaa, aprill-juuni 1994. Albert BERTRICAU: „„L'Estonie”, Identité et Indépendance” – L'Harmattan, Paris 2001. Olivier CLEMENT: „Anachroniques” – DDB, Pariis 1990 ja „Christianisme et Sécularisation” ajakirjas SOP nr 250, Pariis, juuli-august 2000. Jean-Pierre MINAUDIER: „Histoire de l'Estonie et de la nation estonienne” – L'Harmattan, Pariis 2007, lk 38-75, 180-207, 287-295. Joseph RATZINGER: „L'Europe: un héritage qui engage le responsabilité des chrétiens”, „L'héritage chrétien”, veitsi õigeusukiriku kreeka metrooolia väljaanne, 1989, lk 15-21. Tallinna ja kogu Eesti metropoliit STEFANUS: „Par dela l'Occident, par dela l'Orient”, MISSI, nr 86, aprill-juuni 2004, lk 10-11. Maurice ZINOVJEV: „L'Europe orthodoxe”, Publisud, Paris 1994, lk 5-26.

b) ajakirjad ja ajalehed

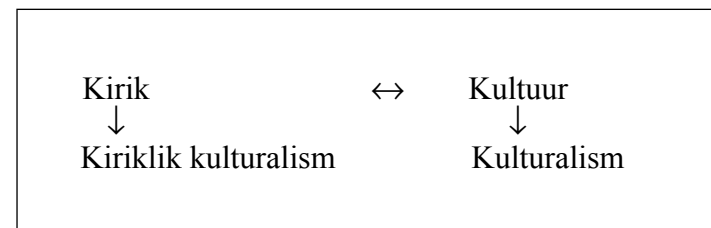
Ajakiri „Contacts”, Paris 1975, nr 92, lk 413-415. Ajaleht La Croix” (Prantsusmaa) 2003: 29. VIII lk 17; 2. IX lk. 11; 4. IX lk 26; 9. IX lk 2; 11. IX lk 20. Kuukiri „S.O.P.”, Pariis 1986, nr 106 lk 12-14 ja lisa nr 213, detsember 1996. Ajakiri „Synaxi” – „Greco et Européens?”, Ateena, nr 34, aprill-juuni 1990, lk 9-78.

KIRIKLIK KULTURALISM:
Kultuuri võõrandumine ja Kiriku hävitamine
(kulturalistlik triiv kiriklikul tasandil:
***rahvuskiriku monism*)**

Arhimandriit prof. Hdr. Grigorios D. Papathomas

Pärast Berliini müüri äkilist langemist (1989) tuli 1990ndate aastate lõpuks õigeusuliste rahvuskirikute sees avalikult välja *prismaline kiriklik kulturalism*, mida seni oli olnud vähe. Kiriku kanoonilise pärimuse ühesugune [*homotropon*] ja unitaarne ilmnenimine taandub mitmel tasandil omaks võetava kirikliku kulturalismi mitmetahulise vormi ees, mis läbib ajastu rahvuslik-kultuurilisi nõudmisi ja rahvusriikide ambitsioone. Sellisel prismalisel ilmnenemisel on muidugi omad patogeensed põhjused. Ometi on koha järgi rajatud kirikute juhtidel, vaimulikel eesnikel ja halduritel, nagu ka teoloogilisel diskursusel, oma (kaas)vastutus selliste tagajärgede ees. Me laskume siinkohal ainult küsimuse mõnesse aspekti, sest see on suur ja keeruline teema, mida ei saa katta üheainsa artikli raames.

Kõigepealt täpsustame, et *kirikliku kulturalismiga* on tegemist, kui kohaliku kiriku ehk koha järgi rajatud kiriku asutamine tugineb muudel kriteeriumitel kui Kiriku institutsioonid (nagu näiteks euharistiline *territoriaalsus*, rahva *terviklikkus*, *ühesus* ehk *sidusus* kohaliku kiriku moodustamisel jne), antud juhul põhiliselt kultuurist pärinevad kriteeriumid, mille aluseks ongi

eelisjärgus kultuur. Ehk teisisõnu, kui mingi rahva endogeenne kultuur, mis on kujunenud rahvusriiklikuks kehandiks, üritab enda kätte haarata kõiki elu valdkondi ning püüab selles ürituses ühtlasi mugandada Kirikut tolle seesmistes mõõtmetes hoopis *loodusiseste* nõudmistega. Isegi kui kiriklik kulturalism ei moodusta teokraatiat oma olemuses ja tegevusväljas, tundub, et riigi ja Kiriku raamid, piirid ja jurisdiktsioonid kipuvad segunema, nii et Kirik võtab kergesti üle kompetentsid ja tegevused, mis kuuluvad eranditult riigile, ning teenib riiklikku poliitikat (samamoodi nagu *etnarhia*¹ pidi saama riigiks, kuna ta oli pideva surve all, et võtta riigi kuju). See kehtib ka ümberpöörduvalt, kui näiteks riik kui kultuuri ainuline institutsionaalne juhtija jätab Kiriku hooleks ülesanded, millega ta poliitilise oportunisti tõttu ei taha ise tegeleda, ja mida Kirik siis hea meelega täita võtab. Ometi tähendab see, et nende kahe suure, riigi ja Kiriku toimiseks ühendatud anumate põhimõtte järgi, *perihoreetiliselt*, pidi Kirik muganduma riigiga ning astus *aioonilisele* orbiidile (samas kui riik ei saa Kirikuga muganduda, juhul kui viimane on oma hüpostaatilise loomuse tõttu tõeliselt Kirik). Lõppkokkuvõttes moodustab kiriklik kulturalism rahvuskiriku aluse ja vundamendi või on isegi tema eestkõnelejaks.

Siinkohal tuleb lisada, et vähemasti nominaalselt on mõned kirikliku kulturalismi aspektid ilmnenu kristlikes kirikutes juba palju varem, eeskätt II aastatuhande vältel, ning on saanud rahvuskiriku tekkimise põhiliseks allikaks. Lisaks kiriklikule kulturalismile, millest me rääkisime ja mis on ühel või teisel moel *poliitiline*, võib spetsiifilisemalt välja tuua veel *ritualistliku kirikliku kulturalismi*, mis on arenenud eeskätt rooma-katoliku kirikus, *konfessionaalse kirikliku kulturalismi*, mis on kujunenud välja protestantidel, ning *rahvuslik-grupilise kirikliku kulturalismi*, mis on tekkinud õigeusu kirikus. Teaduslikud uurimused on selgelt näidanud, et *rahvuskiriku* mõiste tekkimine on tihedalt seotud nende kolme eri ajal esile kerkinud *kirikliku kulturalismi* erijuhuga, mida me siin käsitleme.

¹ Etanarh tähendab sõna-sõnalt „rahva valitsejat”. Bütsantsi keisririigis tähistas barbari hõime ja nende juhte. Osmani impeeriumis märkis see vähemusrahvaste või -religioonide eestkõnelejaid, näiteks oikumeeniline patriarh kristliku kogukonna puhul või ülempiiri juutide puhul. Tänapäeva kreekakeelses maailmas kasutatakse seda mõistet kauaaegsete Kreeka riigijuhtide Eleftherios Venizelose ja Konstantinos Karamanlise kohta ning Küprose peapiiskopi Makarios III kohta. - *Tlk*.

Kulturalism toimib eeskätt *filtrina* Kiriku *retseptsioonis*. Aga kui Kirik kehastub sellises protsessis, ilma et ta pakuks vastu oma hüpostaatilisi kvaliteete, siis võtab just tema kulturalismi värvingu ja kahjustab sellega silmanähtavalt ja otsustavalt (siit *prismalisus*) muutumatuna ainsat ja ühtset Kirikut eri kohtades. Toome kirjeldatud olukorra kohta ühe lihtsa näite. Kirik on nagu vesi, mis niisutab aeda, mille puud kujutavad erinevaid kultuure: ta annab vee, aga apelsinipuu muudab selle apelsinimahlaks, sidrunipuu sidrunimahlaks, granaatõunapuu granaatõunamahlaks; ja miski ei meenuta enam algset vee-andi. Selles mõttes on kulturalism Prokrustese sängiks, milles ta surub Kirikule peale omaenese tunnused ja *aioonilised* mõõtmed. Kuid pole vähimatki kahtlust, et kulturalism ei välju kunagi ajaloo piirest. Ning Kiriku filtreerimine ja tema *prokrusteslik* sängitamine toimuvad ajaloo kategooriate järgi. Ja siis sünnibki ilmalikustumine. Sest lõppude lõpuks, mis on ilmalikustumine? Kiriku *kulturaliseerumine*! Kui Kirik on nõus mängima kultuurilist rolli rahva seas. Nõnda triivib Kirik teadliku ja kahetsusväärse valiku kaudu *aionismi* ja aioonilise kohanemise poole (see ongi tema *mugandumine*). Seevastu kui Kirik toimib täie teadlikkusega sellest, mis ta ajaloos ja maailmas on ja mida ta tegema peab, siis toimib ta vastuvõtlikult, nagu amööb, kes võtab vastu ja omastab, kuid ei mugandu kunagi... Just see ongi tema ajaloos kehastumise tingimus. Muidugi annavad rahvad Kirikule keha ja kehastavad teda, aga just Kirik on kutsutud *muundama* rahvaid, ja mitte nendega *muganduma*, olema *vastuvõtlik*, aga mitte *järeleandev*.

Kordamaks üle käsitletud esimest aspekti, võiksime ütelda, et Kiriku ja kultuuri või isegi Kiriku ja kulturalismi kohtumises püüavad mõlemad teist vastu võtta. Mingi rahva kultuuri vastuvõtmist Kiriku poolt nimetatakse Kiriku *kehastumiseks*, aga Kiriku vastuvõtmist kultuuri poolt kutsutakse Kiriku *kulturaliseerumiseks*. Esimesel juhul on tegemist kehastumise, lihakssaamisega rahvaste seas, mis kestab läbi sajandite, aga teisel juhul on ilmselgelt tegemist Kiriku ilmalikustumisega. See kohtumine pole lihtne, sest need püüdlused käivad samaaegselt ja dünaamiliselt mõlemalt poolt. Ometi toimub see erinevatel tasanditel. Kirik liigub *vastuvõtlikkuse suunas* ontoloogilisel tasandil, samas kui kultuur liigub *mugandumise suunas* inimliku tsivilisatsiooni tasandil.

Kirikliku kulturalismi probleem

Kirikliku kulturalismi probleemil on mitu aspekti, mis olid põhjustatud asjaolust, et mõningate koha järgi rajatud kirikute taga olid impeeriumid (nad asusid neis). Seetõttu on siinkohal käsitletav probleem seotud vahekorraga, mis oli koha järgi rajatud kirikutel impeeriumitega. Teisisõnu, kirikliku kulturalismi kiusatus puudutas eeskätt neid kirikuid, mille taga olid impeeriumid, mis hiljem varisesid kokku ning lakkasid eksisteerimast ajaloolaval ja rahvusvahelises poliitikas. Sedasama kiusatust – võttes arvesse proportsioonierinevusi – tunnevad kirikud, mis asuvad rahvusriikides, ja eriti need, millele vastava riigi piirid on rahvusvahelise olukorra tõttu kahanenud ja territoriaalset terviklikkust on rikutud. **Esimesse kategooriasse** kuuluvad selgesti kolm kirikut: 1) Rooma kirik [ladina Rooma], 2) Konstantinoopoli kirik [oikumeeniline Rooma] ja Kreeka kirik [rahvuslik Rooma] ning 3) Venemaa [„Kolmas Rooma” (*sic!*), matkides algset Roomat ja Konstantinoopoli ehk Uut Roomat]. **Teise kategooriasse** kuuluvad kirikud, milles toimunud geopoliitilised sündmused on soodustanud rahvuslik-kiriklikku kulturalismi: 1) jällegi Kreeka kirik Kreeka riigi kaudu, mis on vahepeal (alates 1947. aastast) *lõplikult* konsolideerunud, 2) Bulgaaria kirik, mis võiks kuuluda ka esimesse kategooriasse Eksarhaadi loomuse ja vormi tõttu, mis arenes välja alates 1870. aastast, ja 3) Serbia kirik (ja mitte *Jugoslaavia* kirik, nagu väidavad serblased ja nagu oleks nõudnud kanoonilise täpsuse tagaajamine).

Nendele kahele kategooriale võiksime lisada veel kolmanda, mis on hakanud praktikas ilmutama väga teravat rahvuslikku kiriklust. Siia kuulub Rumeenia kirik, nagu ka teised idabloki kirikud (eriti näiteks Poola õigeusu kirik jt), mis on ilmutanud või ilmutavad siiaamaani ülemaailmse mastaabiga pidurdamatut rahvuskiriklikku kulturalismi ning mis on samasugune nagu vene rahvuskiriklik kulturalism, ja võistleb sellega. Need õigeusu kirikud olid vabanenud *internatsionalistliku* kommunismi lõa otsast, mis juba määratluse järgi ei soodustanud *natsionalistlike* algatusi ning nad justkui püüaksid nüüd tagantjärele saada endale impeeriumit, millest nad seni olid ilma jäetud. Mainigem vaid seda, kuidas näiteks Rumeenia Patriarhaat organiseerib kogudusi ja kiriklikke ühinguid nn õigeusu „diasporaas” Euroopas ja kogu maailmas ning millised rahvuskiriklikud suhted ta nende kogukon-

dadega sisse seab. Rääkimata endises Jugoslaavias asuvast Skopje kirikust² (mis on kahjuks endiselt skismaatiline), mis matkis täht-tähelt XIX sajandi Bulgaaria (eksarhaalset) kirikut ja on pärast 1946. aasta skismat välja arendanud erilise rahvuskirikliku kulturalismi ning püüab igal moel kasutada ja ära kasutada kiriklikku autokefaaliat rahvusliku kiriku baasil, saavutamaks oma rahvale riiklikku hüpostaasi. Antud juhul pole enam tegemist kultuuri mõjuga. See on Kiriku äärmuslik *kulturaliseerumine* ja tema muundumine *aioonilisel* alusel, millele uus riik ehitatakse.

Kuna see küsimus on nii avar ja me tahame seda siin terviklikult esitada, siis peame skematiseerima, et analüüsida olgu või lühidalt nähtusi, mille sarnasusi ja erinevusi me allpool rõhutame. Vaadelgem niisiis mõnda seika üksikasjalikumalt.

Kiriklik-kanoonilised õigused ja rahvuskiriklikud huvid

Toomaks välja Kiriku õiguse ja huvi seose kõnesoleva küsimusega, tasub esitada üks näide poliitilisest ajaloost. Kui Kreeka kauaaegne peaminister Eleftherios Venizelos³ arutas rahvusküsimusi poliitilistel läbirääkimistel 1920. –1923. a, oli tal väga raske veenda Ateenat selles, milline on kõige parem viis jalge alla tallatud rahvuslike *õiguste* taastamiseks. Need raskused johtusid asjaolust, et vastavalt ajastu vaimule seadis ta esikohale rahvuslikud *huvid*, mitte rahvuslikud *õigused*. Me ei too seda diplomaatiliste manöövrite näidet Venizelose poliitiliste valikute sarjamiseks, vaid lihtsalt selleks, et tuua selgemini välja eristus, mis on iga *poliitilise* valiku taga: *õigus* ja *huvi*. Lõppkokkuvõttes on poliitikas kõige tähtsam *riiklik huvi*. Seevastu *kiriklikus* vallas on põhiline kiriklikkus ja eshatoloogilisus, ning esmatähtis on *kiriklik-kanooniline õigus*, täies kooskõlas Kiriku kanoonilise pärimuse-

² Makedoonia õigeusu kirik, mis sai 1959. a Serbia Õigeusu Kiriku Pühalt Sinodilt autonoomia ning kuulutas 1967. a omavoliliselt välja autokefaalia, mida teised õigeusu kirikud pole tunnistanud. - *Tlk.*

³ Kreeka peaminister aastatel 1910–1915, 1917–1920, 1924 ja 1928–1933. Pärast Kreeka lüüasaamist sõjas Türgiga 1922. aastal juhtis Venizelos rahuläbirääkimistel kreeka delegatsiooni. 24. juulil 1923. sõlmiti Lausanne'is rahuleping, mille järgi Kreeka loovutas osa territooriumi Türgile ning kumbki riik tõi rahvuskaaslased teisest riigist oma riigi uutesse piiridesse. - *Tlk.*

ga. Kuid sellest nii ilmsest eristusest hoolimata omistatakse kiriklikus kulturalismis suurimat tähtsust ikkagi poliitilistele tingimustele ja loogikale, see tähendab rahvuskiriklikule *huvile* ja rahvuskiriklikele *prioriteetidele*. See tuleb täiesti selgesti välja nn õigeusu „diasporaa” ruumis: rahvuslike õigeusu kirikute jaoks pole kõige tähtsamad mitte kiriklik-kanoonilised *õigused*, vaid puhtkulturalistlikku laadi rahvuskiriklikud *huvid*. Sellepärast ongi viimasel ajal käiku lastud mittekirikuõpetuslikke strateegiaid ja mittekanoonilisi praktikaid, mis viivad *kirikliku prisma*luse ja tükeldumiseni. Just selles suhtes me näemegi, et meie kiriklikust ägedast kulturalismist valitsetud ajastul on Kiriku kanooniline õigus muundatud ja ümber muudetud kanooniliseks arheoloogiaks!..., millel pole mingit tähendust tänapäeva kiriklikule arengule. Seetõttu toob siinkohal uuritav kirikliku kulturalismi aspekt kaasa küsimuse selle kohta, kas esikohale tuleb seada *kiriklik-kanooniline õigus* või *rahvuskiriklik huvi*. Siin tulebki lõppkokkuvõttes välja, et kirikliku kulturalismi taga on poliitilised tingimused ja mõisted, mitte kiriklikud ja kanoonilised kategooriad, andes nõnda oma panuse *rahvuskiriku* pimedale domineerimisele kirikliku osaduse arvel.

* * * * *

Küsimus, mida me uurime, on kahtlemata erakordselt tähtis, kuna *kulturalism*, kultuuri ja tsivilisatsiooni kalduvus esitada ennast kollektiivse ideoloogilise välistava identiteedina, ning sellest johtuv *kiriklik kulturalism* on kahetine probleem, millega me Euroopa ühendamise ja üleilmastumise kontekstis pidevalt kokku puutume kõikides kirikutevahelistes suhetes, olgu need õigeusu kirikute vahel, kristlike kirikute vahel või isegi religioonidevahelised. Kristlased, ja eriti õigeusulised, kinnitavad praegu iga päev itaalia deviisi, mis iseloomustas nii tabavalt nende aega: „Siamo primo Veneziani e poi Christiani!”⁴...

Eelnevast tuleb selgesti välja, et *kiriklik kulturalism* on tekitanud ja tekitab jätkuvalt Kiriku sees varjatud probleeme ja raskusi, mida pole kerge märgata, ning toidab pidevalt *rahvuskiriku* hüpostaasi ja relatiivset mõtteviisi, kui too ilmneb nähtavalt või ka nähtamatult. See nending katab mitut aspekti.

⁴ Me oleme esmalt veneetslased ja seejärel kristlased (it. k.). - *Tlk.*

Et asjast aimu saada, toome välja ainult kaks aspekti õigeusu kiriklikust ruumist.

1) Nn kirikliku „diasporaa” küsimus interortodoksi probleemina kogu XX sajandi vältel.

Selles küsimuses pole õigeusu kirikud üksmeelel ega näi isegi selles suunas liikuvat, sest kuigi küsimus on kiriklik-kanooniliselt ja teoloogiliselt läbi aegade ja ülemaailmselt juba ammu lahendatud, ei väsi õigeusulised seda püstitamast kulturalistlikult aluselt, mis juba määratluse järgi ignoreerib teoloogilisi, kirikuõpetuslikke ja kanoonilisi tegureid ning kasvatab ja võimendab praegust ja tulevast kiriklik-kanoonilist probleemi, nimelt *prisma*list kanoonilisust ehk *mitme fassaadiga, paljude tahkudega kanoonilisust*. Seepärast ongi „diasporaa” küsimuseks, mis on pealtnäha väga kirikuõpetuslik ja kanooniline, kuid mida kiriklik kulturalism esitab praegu lahendamatu kirikliku probleemina. Vähemasti tundub nii, et „diasporaa” õigeusu piiskopid tunnevad rohkem huvi omaenda rahvuskiriku ja *rahvuslike huvide* kui evangeeliumi kuulutuse vastu meie kaasaegsetele ning Kristuse Kiriku *kiriklik-kanoonilisuse* vastu. Need piiskopid on lõpeks õigeusu rahvuskirikute institutsionaliseeritud delegaadid, kes tahtsid lihtsalt hoolitseda oma võõrsil elavate kaasmaalaste eest, valvates nende rahvuslike kommete hoidmise eest võõral maal. Nad esindavad teadlikult pigem „idamaist ja kultuurilist” kui „kiriklikku ja eshatoloogilist” õigeusku. Sellepärast kannabki igaihe riiklik kiriklik kogukond „messiaanlikku jurisdiktsiooni”... nende emakiriku *messiaanliku* Kiriku sarnaselt. See on samuti rahvuskiriku nähtamatu aspekt.

2) Suutmatus kokku kutsuda üldõigeusu kirikukogu viimase 50 aasta jooksul (1961–2010).

Hoolimata kirikliku teoloogia ja pärimuse hoidmiseks hästi koordineeritud ja organiseeritud üritustest, mida Konstantinoopoli oikumeeniline patriarh on selles suhtes ette võtnud, on kogu selle aja jooksul tulenenud õigeusu kirikukogu kokkukutsumise raskused sügavalt *kulturalistlikest* põhjustest, mis rikuvad ühest küljest ära kohaliku kirikliku teoloogia ja teisalt takistavad kohalikke kirikujuhte. Käesoleval aastal (2009) algasid taas kirikukogu ettevalmistavad kohtumised ja tööd. Me loodame sügavalt, et need osutuvad edukaks ja kannavad vilja, kuid me leiame ka, et seni kuni õigeusuliste

eelistused jäävad *kulturalistlikeks* ja nende aluseks jäävad edaspidigi rahvuskirikute *huvid*, siis põrkuvad need tööd õige paljudele raskustele. Sellepärast tulebki kohe algusest peale edasised prioriteedid ümber pöörata, nii et nad oleksid tõeliselt teoloogilised ja kiriklik-kanoonilised.

Kiriklik kulturalism on tänapäeval vallutanud ja halvanud Kiriku, kuid ükskõik, mis kujul ta ka ei esineks, jäävad tema püüdlused igal juhul pelgalt inimlikuks võitluseks, lihtlabaselt inimlikuks, kui ta ei tugine viimaks Kiriku eshatoloogilistel alustel ning Kirik ei ole teda *soterioloogiliselt* omaks võtnud. Hoolimata sellest teoloogilisest ja ajaloolisest nendingust, mõjutab ja juhib rahvuskirikut jätkuvalt *kiriklik kulturalism*, mis võõrandab kirikliku teoloogia ja mürgitab pidevalt *kristuslikku nägemust* „kõigi ühendusest” (Jh 17:21-22).

Prantsuse keelest tõlkinud

Margus Ott

IKOONID JA KÕIKSUS

Ikonograafia ja ökoteoloogia¹

Isa Ioannis Chrysostomus

Sissejuhatus

Mil iganes mõtleme 1. Moosese raamatus kirjeldet loomisloos peale, kipume unustama oma ühenduse planeediga Maa ja loodusega. Ilmselt on see üpris loomulik reaktsioon. Või siis märk meie upsakusest, millega püüame rõhutada oma olemust looduna Jumala *näo järgi* ja *tema palge järele* (1 Ms 1:26) ning alaväärtustada meie loomist maapinnast ja *mullast* (1 Ms 2:7). Meie *taevalikkus* ei tohi varjutada *maisust*. Enamik inimesi ei tea ilmselt, et meie, inimolevused, ei saanud Vana Testamendi loomisloos päris oma päeva. Tegelikult jagasime kuuendat päeva lojuse, roomajate ja metselajatega. Selles on liitev ühendus Jumala looduga, mida jätkuvalt jagame. Tõesti, Aadam (*haadam*) on loodud maamullast (*adamah*). Seda on kerge mees pidada.

Viimastel aastatel on meile seda tõde üpris valuliselt meelde tuletatud: floora ja fauna hävimise, pinnase roiskumise ning vastuvõetamatu müra-, õhu- ning veereostusega. Meie mure keskkonna pärast ei tohiks olla ülevoolava või sentimentaalse armastuse vorm, vaid tee, millega austame ja väärastame meie endi loomist, kuna Jumal on meid loonud oma töö ja sõnaga. See on viis võtta kuulda *leinavat maad* (Ho 4:3) ja *loodu ägamist* (Rm 8:22). Käesolev peatükk on pühendatud loomise kuuendal päeval kogetud tõe täielikkusele. Kõik kärbitud lood sellest loomispäevast, kõik hälbed sellest terviklikust tõest on aga ohtlik hereesia.²

Keskkonnakriisi hinnates ei ole hereesia mitte kaugelt otsitud termin. Mil

¹ 13. septembril 2009 Tallinnas EAÕK katedraalis peetud loeng.

² Kreekakeelne termin *airesis* märgib osalist või mittetäielikku tõde.

iganes kõneleme (kas siis taevastest või maistest) asjust, põhinev iseenda või meie maailma väärtustele. Tehniline keel, mille omandame, ja isegi teatud liigid, mida tahame säilitada – kõikide eksistents sõltub nendest väärtustest ja paleustest, mida tahame edendada või veel enam – eeldada. Õigeusu vaimsuses on sümbolitel ja paleustel mängida kaalukas osa. Kui ma käsitan paleust, mõtlen sel puhul kolme komponendi keskse tähtsuse peale:

1. ikoonid (st kuidas näeme ja tajume loodut);
2. liturgia (st kuidas pühitseme ja vastame loodule);
3. askeetlus (st kuidas austame ja käitume looduga).

Pühaduse tähendus looduses viitab sellele, et kõik, mis elab, on püha. *Kõik, kellel on eluõhku, kiidab Issandat* (Ps 150:6). Kogu maailm on jumalike jõudude põlev põõsas, nagu kirikuisa Gregorios Palamas XIV sajandil sedastas. Kui oleme vagusi ning kasvame tundlikumaks, *avanevad meie silmad nägema loodud asjade ilu*.³ Näha selgelt – seda õpetavadki meile ikoonid.

1. Ikooniline loodusnägemus

Nagu äsja nägime, kannavad ikoonid ehk pühad paleused õigeusu kristlikus mõtteloo ja vaimsuses kesket osa. Ikoonimaailm pakub uut sisekaemust, uut ettekujutust reaalsusest, mis ilmutab igavikulist dimensiooni kõiges, mida näeme või kogeme. Öeldakse, et meie põlvkonda iseloomustab enesekeskus ning arusaamise ja ühenduse puudumine suhetes kõiksusega. Oleme halastamatult lukustatud iseenda murede piiratusse – isegi siis, kui peaks avalduma meie tahe sellest välja pääseda. Meil pole ühendust maailmaga meist väljaspool või meie ümber. Oleme murdnud püha lepingu, sümbolse sideme enda ja maailma vahel.

Ikoon taastab, lepitab. Ikoon tuletab meile meelde hoopis teistsugust teed ja peegeldab hoopis teistsugust maailma. Ikoon lubab parandada seda kultuuri, mille oleme loonud ning mis annab väärtuse „siin ja praegu”-olemisele. Ikoon ihaldab avada kõige – Jumala kavandatud ning loodud maailma – sisemist visiooni. Üpris tihti on nii, et ikonograafi tõmbab esimesena Kris-

³ Abba Süüria Isaak, *Ascetic Treatises* 65.

tuse muutumise sündmus Tabori mäel, sest ikoonikirjutaja igatseb hoida koos seda ja teispoolset maailma. Muuta seda maailma teispoolse maailma valguses. Kui lahutame taeva ja maa, pole kumbki neist enam püha. Ikoon väljendab teoloogilise veenvusega usku taevasesse kuningriiki. Ikoon kaotab igasuguse objektiivse vahe selle ja teispoolse maailma, materiaalse ja vaimse, ihu ja hinge, aja ning igaviku, loodu ja jumaliku vahel. Ikoon tuletab meelde, et loomises ei ole kahesugust nägemust, kahesugust korda. Ikoon kõneleb selles maailmas tuleva maailma keeles.

Seetõttu ongi jumaliku inimesekssaamise õpetus, jumalik armumajapidamine ning jumalik lepituspalaan ikonograafia säsiks. Kristuse ikoonis saab loodamatu Jumal loodu paleuse, ilu, mis ületab *maailma päästva ilu*⁴. Ja õigeusu ikoonid, olgu neil kujutatud Kristus või pühakud koos Temaga, on alati esikülgsed. Nende silmad suunavad pilgu otse ikoonivaataja silmi. On veendumus, et *teda hüüatakse nimega Immanuel, see on tõlkes: Jumal on meiega* (Mt 1:23). Küljeti asetus ikoonil märgib patu olemasolu ning viitab suhte või ühenduse katkemisele. Näod on otse, esikülgsed, kõik silmad igavikuliselt vastuvõtlikud ja tundlikult täis jumaliku armu. „Ma näen” tähendab „mind nähakse”, mis omakorda tähendab, et ma olen ühenduses. See on nähtamatus ja surematuse väekas kogemus, teise nägemise passitamine. *Pasha*. Paasa. See on ülestõusmine.

Ikoon muudab vaataja piiratud vaatepunkti täielikuks, vaimseks nägemuseks, kus me näeme kõike kooskõlas ja ühendatuna ühes reaalsuses, *sest tema sees meie elame ja liigume ja oleme, sest me oleme tema sugu* (Ap 17:28). Ikooni valgus on lepituse valgus, taastamise valgus, ülestõusmise valgus. Tegemist ei ole selle maailma kahaneva valgusega: *see ei tunne õhtupimedust*, kui tsiteerida õigeusu laulu. Seetõttu pole ka ikoonidel kirjeldatavad sündmused, mis toimusid päeval ajal, kirkamad kui need, mis toimusid öösel. Nn Ketsemani ikoon ei ole tumedam kui nelipühi ikoon. Ülestõusmise ikoon pole kirkam kui ristilöömise ikoon. Ikoon eeldab ja peegeldab teistsugust valgust, pakub „teistsugust elu”, nagu kuulutab õigeusukiriku ülestõusmispühade liturgia. See on nägemus, mis vabastab meid võõrast nägemusest. See annab meile teistsugused suhtlusvahendid, mis

⁴ Fjodor Dostojevski „Vennad Karamazovid”.

viivad meid kaugemale kirjutatud ning väljaõeldud sõnadest ja mõistetest. See on vaikuse ning salasuse keel, tulevase kuningriigi keel.

Kogu maailm on ikoon, uks, aken, lävepakk, mis avab meile uue reaalsuse.⁵ Iga asi selles maailmas on märk, seeme.

Miski pole Jumala palge ees tühi, kirjutab II sajandil Lyoni püha Irenaeus, *iga asi on märgiks Jumalast*. Kõiges on olemas see mõõde, peegeldus. Niisamuti ikoonides: jõed, päike, kuu, tähed ja veekogud võtavad endale inimese kuju. Kõik kujutatu võtab endale inimese näo, omandab personaalse mõõtme – muutub inimesesarnaseks. Jumalasarnaseks.

Ja kui maailm on ikoon, kui see maailm on pilt, mis peegeldab Jumala kohalolu, siis ei saa mitte miski seejuures jääda üksikõikseks ega ebapühaks. Ükski maa pole *terra incognita*. Kristlane on lihtsalt keegi, kes kõikjal kehab ja kohtab Kristust; kelle jaoks kogu maailm on kohtumisaik Jumalaga. Kui Jumal poleks nähtavaks saanud loodus, ei kummardataks teda ka nähtamatuna taevas.

2. Looduse liturgia

Ikooni kaudu ruumis ja materias teostatavat toimetab õigeusliturgia ülistuses ning ajas: taevaste vägede lepitamine, ootus ning osalemine. Kui me oleme süüdi lõputus raiskamises, siis ehk seetõttu, et oleme kaotanud oma teeniva vaimu. Me pole siin maailmas enam austavad palverändurid. Meid on alandatud vaid turistideks.

Oleme juba tutvustanud liturgilist maailma. Seetõttu keskendume selles osas vaid liturgia keskkondlikule vaatepunktile. Idakirik on alal hoidnud liturgilise suhtumise loodud maailmasse. Ta kuulutab maailma, mis on külastunud Jumalast, ning Jumalat, kes on seotud selle maailmaga. Näib, et pärispatt seisneb meie uhkes keeldumises võtta maailma vastu kui leppimiskingitust ning suhtuda maailmasse kui osaduse salasusse. Ajal, mil ole-

⁵ Leonid Ouspensky 1992. „Theology of the Icon”. New York: St Vladimir’s Seminary Press.

me saastanud õhu, mida hingame, ning vee, mida joome, oleme kutsutud taastama endas võimet tunda aukartust ning rõõmu ning suhtuma ümbritsevasse kui salasusse, kus kõik on kõigega üha enam seotud.

Liturgilisuse all ei pea ma silmas rituaale, vaid liikumist, dünaamilisust ja loovust. Maailm pole staatiline, nagu arvas Platon. Maailm ei ole ka igaves- ti ennast taastootev, nagu klassikaline maailmavaade ette kujutab. See on liikumine lõpu suunas, lõpliku otsuse suunas, püha eesmärgi suunas. Maailm ei ole ei lõputu ega eesmärgitu, vaid on oma olemuselt suhtevõrgustik. Et võtta omaks eeltoodud suhtumist ikoonidesse, peame vaatama maailma kui pilti, kujutist. Et näha täielikku pilti, on vaja igat üksikut osakest A-st kuni O-ni. Kui üks tükk pildist eemaldada (enamgi veel, hävitada) – olgu selleks siis mõni puu, loom või inimene – mõjutab see tervikut. Pilt saab rikutud või halvimal juhul isegi hävineb. Me suhestume loodusega täpselt sama delikaatselt, sama tundlikult ning täpselt sama õrnalt kui inimesega. Me oleme õppinud inimesi kohtlema teisiti kui asju. Nüüd peame õppima ka asju kohtlema millegi enamana. Kõiki meie ökoloogilisi samme mõõdetakse selle põhjal, millist mõju nad avaldavad inimestele, eriti vaestele. Kõiki meie vaimseid samme mõõdetakse selle põhjal, millist mõju nad avaldavad meie maailmale, eriti keskkonnale.

Järelikult on liturgia Jumala, inimeste ja asjade vahelise loomupärase ühenduse mälestamine. Liturgia on osaduse tähistamine. Kui me kanname vastastikuse sõltuvuse – või *kõiksuse liturgia*, nagu kirjeldas püha Maximus Usutunnistaja – üle kõikidele elavatele ja elututele asjadele, alles siis hakkame keskkonnakriisi mõistma ning ökoloogilisi ja majanduslikke probleeme lahendama. VII sajandil kirjeldas Süüria püha Isaak seda kui *halastavat südant, mis põleb armastusest kogu Jumala loodu – kõikide inimeste, lindude, loomade, demonite – vastu*.⁶

XX sajandi algul kõneles samast tõest Fjodor Dostojevski oma romaanis „Vennad Karamazovid”, ühendades vanake Zossima sõnades kaastunde ja andeksandmise: „Vennad, ärge kartke inimeste pattu, armastage inimest ka

⁶ Mystic Treatises, Homily 48 (Brookline: Holy Transfiguration Monastery, 1986), 30.

tema patus, sest see Jumala armastuse taoline armastus ongi maailmas kõige kõrgem. Armastage kogu Jumala loomingut, nii tervikut kui iga üksikut liivatera. Armastage iga lehekest, iga Jumala päikesekiirt. Armastage loomi, armastage taimi, armastage iga asja. Kui sa iga asja armastad, mõistad sa ka Jumala saladust asjades. Mõistad korra ja hakkad siis seda järelejätmata ära tundma, iga päevaga ikka enam ja enam. Ja hakkad viimaks armastama kogu maailma juba üldise, üleilmse armastusega. Armastage loomi: Jumal on andnud neile mõttealge, muretu rõõmu. Ärge segage siis seda, ärge piinake neid, ärge võtke neilt rõõmu, ärge pange vastu Jumala mõttele. Inimene, ära sea end uhkelt loomadest kõrgemale: nemad on patuta, sina aga omas suuruses reostad maad oma ilmumisega siia ja jätad oma roojase jälje enda järele – kahjuks peaaegu igaüks meist! Iseäranis armastage lapsi, sest ka nemad on patuta nagu inglid ja elavad meie rõõmuks, meie südamete puhastamiseks ja nagu juhatuseks meile. Häda sellele, kes lapsukest on solvanud.”⁷

Edasi õpetab isa Zossima noori munki, kuidas võidelda: „Vennad, armastus on õpetaja, aga seda peab oskama omandada, sest seda on raske omandada, see tuleb kallilt kätte, kestva töö ja pika ajaga, sest mitte ainult juhuslikul silmapilgul ei pea armastama, vaid kogu aeg. Juhuslikult aga võib armastada igaüks, ka kurjategija. Minu vend palus linnukestelt andeks; see oleks olnud nagu mõttetu, aga ometi on see õige, sest kõik on nagu ookean, kõik voolab ja puutub kokku, ühes kohas puudutad, teises maailma otsas kajab vastu. Olgu meeletus linnukestelt andeks paluda, aga linnukestelgi oleks kergem, ja lapsel ja igal loomal sinu kõrval, kui sina ise oleksid parem, kui sa praegu oled, kas või raasuke, aga oleksid. Kõik on nagu ookean, ütlen ma teile. Siis hakkakasid sa ka linnukeste poole palvetama, kõiksest armastusest vaevatud, nagu mingis vaimustuses, ja paluma, et nad sulle su patu andeks annaksid. Seda vaimustust aga pea kalliks, nii mõttetu kui see inimestele näibki.”⁸

Seejärel, otsekui seda kaastunnet omaks võttes, lõpetab Zossima oma mõtte, võrreldes kaasatundvat armastust kõikse liturgiaga: „Kui olete üksin-

⁷ Fjodor Dostojevski, Vennad Karamazovid, I. Tlk Aita Kurfeldt. Tallinn: Kupar, 2001, lk 597–598.

⁸ Samas, lk 599.

duses, palvetage. Armastage maha langeda ning maapinda suudelda. Suudelge raugematult maad ning armastage seda järelejätmata. Armastage kõiki inimesi, armastage kõike, otsige seda õndsust ning joobuge sellest. Niisutage maad oma rõõmupisaratega ning armastage neid pisaraid. Ärge häbenege oma joobumust, vaid pidage seda kalliks, kuna see on Jumala kingitus, suur kingitus, mida pole antud paljudele, vaid üksnes valitutele.”⁹

Kogu maailm on osa liturgiast. Puud ja linnud ülistavad Jumalat, tähed ja kuu kiidavad Tema nime kõrgeks (Ps 18:2), meri ja liiv teenivad Teda. Maailmas on olemas kunsti-, muusika- ja iluõõde. See on Jumalasõna väljendus. Kõikidest kavatsustest ja eesmärkidest – kuna enamik meist ei pruugi asjade vaimset sügavust täielikuks pidada – on see ka kõige selgem, kõige nähtavam ja kõige käegakatsutavam Jumala kohalolu kuulutus. See tähendab ka seda, et kui me keskendume ainult iseendale, oma muredele ja ihadele, siis hülgame oma kutsumuse lepitada ning kujundada loodut. Ja kui me oma religioosses elus keskendume vaid iseendale – oma probleemidele ja soovidele –, siis unustame liturgia funktsiooni: paluda Jumalalt kogu rüvetatud kõikse uuendamist. Meie suhe maailmaga määrab, milline on meie suhe taevaga. Viis, kuidas me kohtleme maad, väljendub selles, kuidas me palvetame Jumala poole. Inimkond pole inimkond ilma ülejäänud looduta. Me võime minna edasi ja öelda, et see maailm on midagi tunduvalt enam kui vaid peegeldus või ilmutus taevast. See on taeva teostumine ja lõpule viimine. Taevas pole taevas ilma maailmata. Maine liturgia pole mitte lihtsalt koostähistamine, vaid taevase liturgia lõpule viimine. Nii nagu meie oleme poolikud ilma ülejäänud looduta, nii on ka taevane kuningriik – nii ehmatav, kui see ka ei tundu – poolik ilma meie maailmata. Mitte loodud maailma loomupärase ilu või pühaduse tõttu, vaid seetõttu, et Jumal tahtis taevast ilu ja pühadust jagada. Kuidas me iial suudaksime Jumalat sellise kingituse eest tänada?

3. Maailma ihu

Loomulikult ei näe maailm alati välja taeva täiendusena. Oma kirjas kolossaltele kirjutab püha Paulus: „Jumalal on olnud hea meel lasta kogu täiusel

⁹ Samas, lk 379.

temas elada ja lepitada tema läbi enesega kõik, niihästi maapealsed kui taevalised, tehes rahu tema ristivere läbi.” (Kl 1:19-20). Viidet *ristiverele* on vähemalt õigeusu vaimsuses alati peetud selgeks tasu märgiks. See meenutab meile inimlikku ebatäiuslikkust ning vajadust kõikehõlmava patukahetsuse järele. Et oma minapilti muuta, on vaja põhjalikult muuta vaatenurka ning suhtumist, eriti aga elustiili ja käitumist. Raiskamise eest tuleb tasuda. Selline on enesedistsipliini hind. Tasakaal on maailmas rikutud. Järel on vaid tasumata jääk, mille väärtust hinnatakse ristikandmise ohvri järgi. Keskkonnakriisi ei ole võimalik lahendada lihtsalt sentimentaalselt kahetsedes või kaunikujuuliselt väljendudes. Ristipuu näitab meile teed, mis juhatab ökoloogilisest ummikust välja. Selleks on – kui kasutada teoloogilist terminit – *lunastus* enesekeskuse eitamise teel. See tähendab askeetlikku vaimsust, mis viib tänulikkuse ja armastuseni ning aitab taasavastada imesid ja ilu meie ning maailma vahelistes suhetes.

Rist viitab jätkuvalt südame ja keha askeesi või distsipliini mõistele kui võimalusele suhestuda maailmaga ja olla sellega kooskõlas. Ühendus meie ja maailma vahel on väga isiklik ning sügav. 3. sajandil uskus Aleksandria Origenes, et *maailm on nagu meie ihud: paljude jäsemete ja ühe hingega*.¹⁰ Kui maailm on meie liha, siis on seda võimatu lahutada meie hingest, meie saatusest ja meie Jumalast. *Keegi pole ju kunagi vihanud iseenese ihu* (Ef 5:29). Askeetluse tee on vabaduse tee. Askeet on see, kes on vaba, keda ei kontrolli hoiakud, mis kuritarvitavad maailma; keda maailma tavad ei sunni tagant; keda iseloomustab enesekontroll, vaoshoitus ning võime öelda vajadusel „ei” ja „aitab küll”. Askeesi eesmärgiks on täiustumine, mitte eraldumine või turm; piiramine, mitte surve avaldamine. Askeesi sisu on positiivne, mitte negatiivne: selle mõte on teenimine, mitte isekus; leppimine, mitte loobumine või põgenemine. “Ilma askeesita pole keegi meist tegelikult inimene.”¹¹

Vaadelgem üht osa õigeusulisest kristlikust askeesipraktikast, nimelt paastumist. Meie, õigeusklikud, paastume kõikidest piimatoodetest ja lihatoodetest pea poole kogu aastast. Justkui püüdes lepitada üht poolaastat teise-

¹⁰ On First Principles II, I, 2-3 (PG 11:183).

¹¹ Kallistos Ware 1995. The Way of the Ascetics: Negative or Affirmative. Oxford University Press. Lk 13.

ga, ilmalikku aega kuningriigi ajaga. Paastumine tähendab: mitte maailma eitamist, vaid kogu loodu kinnitamist nende peale mõtlemist, kes on näljas, mitte enda eraldamist ülejäänud maailmast tunda nälga taastamise ja muutumise järele tunda nälga Jumala järele, muutes mittesöömise salasuseks meenutamist, et me ei ela *üksnes leivast* (Matt 4:4) ja et meie elus on olemas ka vaimne mõõde koos kogu maailmaga pühade pidamist – meie, õigeusklikud, ei paastu kunagi üksi või mingi tuju ajel.

Paastumine tähendab teadvustamist, et Issand on kogu maailma karjane ja meil pole millestki puudust (Ps 23:1). See kinnitab, et materiaalne loodu ei allu meile ja me ei või seda isekalt kasutada, vaid seda tuleb hoida ühenduses Jumalaga ning anda tänuga Jumalale tagasi.

Paastumine tähendab õppimist, kuidas anda ja mitte alla anda. Paastumine ei tähenda keeldumist, vaid hoopis pakkumist, jagama õppimist, loodusega ühendumist. Paastumine eemaldab müürid meie ja naabrite vahelt ning õpetab meid nägema teiste nägudes ikoone ning Maa väljendusviisides Jumalat. Kes ei armasta puid, ei armasta inimesi. Kes ei armasta puid, ei armasta Jumalat.

Paastumine tähendab armastamist. Paast õpetab meid selgemalt nägema, hoidma alles algset pilti loodust, maailma algset ja tõelist ilu. Paastumine tähendab eemaldumist sellest, mida mina tahan ning liikumist maailma vajaduste poole. See tähendab vabanemist ahnusest, kontrollimisest ja sundusest; loodu vabastamist hirmu ja hävingu kütkeist. Paastumine tähendab asjade väärtustamist nende endi ja mitte meie pärast; imetlemise võime tagasi saamist ning täitumist headuse ja jumalikkusega. See tähendab kõiges Jumala nägemist ning Jumalas kõige nägemist. Paastumine on meie raiskamiskultuuris hädavajalik. Lahti laskmine vabastab meid kontrollist; ühtekuuluvus asendab tarbimist; jagamine on ainus sobiv viis ravida arme, mida oleme tekitanud nii oma maailma ihule kui ka inimkonnale kui Jumala ihule.

Inglise keelest tõlkinud
Marion Leppik

KIRIK DIALOOGIS

Arhimandriit prof. Hdr. Grigorios D. Papathomas

„Üks ristsõdade põhjustatud probleeme,” väidab Steven Runciman, „seisnes selles, et need rikkusid parandamatult ja lõplikult kristlaste ja muhameedlaste suhted. Enne ristsõdu andsid just õigeusu kirik ja islamimaailm tunnistust mõlemapoolsest mõistmisest ja sallivusest nagu muide ka vastastikusest dialektikast tänu bütsantsi teoloogide (püha Damaskuse Johannes ja paljud teised kuni Grigoori Palamaseni) poolt islamimaailmaga algatatud dialoogile. Lisaks mõistis õigeusu kirik ametlikult hukka püha sõja idee. Selle tõestuseks on asjaolu, et Konstantinoopoli patriarh Polieukt (Polyeuktos) (956–970) ei andnud õnnistust Nikephoras Phokase armeele (963–969), kui see asus sõjakäigule saratseenide vastu, põhjusel, nagu ta ütles, et ühtegi sõda ei saa nimetada pühaks. Püha sõja kontseptsiooni võtsid taaskasutusele ristsõdijad, kes mitte üksnes ei ülistanud seda oma ridades, vaid ohutasid ka püha sõja mõttest loobuma hakanud muhameedlasi seda taas ausse tõstma.

Nende sõnadega osutab Runciman ajalooliselt *dialoogi olemasolule* ja selle *praktilise rakendamisele* bütsantsi teoloogide poolt. Ta rõhutab dialoogilgatuse silmapaistvat tõhusust just suhetes muhameedlastega, erinevalt läänekristlastest, kes samal ajajärgul eelistasid olemasolevale dialoogile püha sõda. Teisisõnu, ta näitab, kuidas õigeusu kirik läbi oma pika ajaloo (kui lähiminevik välja arvata) on olnud „dialoogi kirik”, millele on omane teoloogia, ning mitte „püha sõja kirik”, mis põhineb *ideoloogial*.

Kiriku praktika (*hingehoiu*) ja sõna (*teoloogia*) olemuslik tunnus on tõepoolest see, et nad toimivad (peavad toimima) *soterioloogiliselt, päästvalt*, ja mitte *teoreetiliselt* (ideoloogia). Sest Kiriku – ja teoloogia – peamine ja lõplik eesmärk on inimese päästmine. See on esmane, põhiline ja kõige elutähtsam palve jumalikus liturgias: „Meie hingede (= elude) pääsemist”. Kiriklik teoloogia ja hingehoid, kui need tahavad jääda päästvateks ning

mitte teelt eksida ja muutuda ideoloogiaks, peavad olema pidevas dialoogis teistega (inimeste ja institutsioonidega) ning pidevalt avatud kogu maailmale. Teisisõnu, dialoog kõikidega ja avatus kõigile, *intra et extra muros*, neile, kes ligidal ja neile, kes kaugel, Kiriku sees ja sellest väljaspool.

Ajaloo periood, milles oleme – lõpule viidud modernismi, võiks öelda meta-modernismi ajastu –, aga ka meie enese ajaloolise elu aeg-ruumiline kontekst on paigas, juhatahes meid joonelt mitmetahulise *dialoogi* suunas, mis sisaldab vähemalt nelja olulist aspekti: 1) õigeusulistevaheline dialoog (kui alustada kõigepealt oma elamisest), mis osutub üha vajalikumaks just tänapäeval, *samaõpetuslike (homodokssete) teisesuste* vahel; 2) kristlastevaheline dialoog, sest ajastuomane ilmalikustumine, nagu ka kiriklik kultuurialism on võimust võtnud Kiriku empiirilise tunnistuseandmise üle, luues üha uusi *eriõpetuslikke (heterodoksseid) teisesusi*; 3) usunditevaheline dialoog, sest *Jumala eneseilmutuslikku toimimist*¹ maailmas pole mõistetud ning eelkõige just Kiriku ja tema teoloogia osaks on tuua Jumala ilmutus, mida nad endas kannavad, „dialoogi mäele” ja „tõsta süüdatud lamp lambijalale”², eriti usuliste teisesuste hulgas; ja 4) kultuuridevaheline dialoog ühiskonnas ja ühiskonnaga meie meta-modernistliku ajatu uues plurakultuuralses kontekstis, mis pole niivõrd Euroopa ühendamise, kuivõrd eeskätt laiaulatusliku üleilmastumise kontekst. Just selle kohta käib palve, mida meie jumalik liturgia algusest peale on kandnud: „Kõikide ühinemist”. Kes on need „kõik”? Määratlegem siis need, kellega me *dialoogi peame*, kellega oleme *kutsutud dialoogi pidama*, kellega oleme *kutsutud dialoogi alustama*. Tegemist on dialoogiga 1) ühe ja sama konfessiooni kristlaste vahel (õigeusulised); 2) eri konfessioonide kristlaste vahel (*heterodoksid*); 3) eri religioonide usklite vahel (*heteroreligioossed*); ja 4) nende inimestega, kes on „väljas”, kes nad siis ka poleks, ja esindavad erinevaid ühiskonnakontseptsioone ja kultuure. Ning seesama jumaliku liturgia palve „kõikide ühinemise” eest, nagu ka Kristuse palve, „et kõik oleksid üks”³, teostub samuti läbi *dialoogi, avatuse ja mõttevahetuse*; ja kui seda ei toimu, saab kõik ikkagi alguse dialoogist...

¹ „Kristus-sündmus” ja „kogu maailma” pääste lugu.

² vt Mt 5:14-16.

³ Jh 17:21.

Olles välja toonud, milline on meil, eriti tänapäeval, vältimatult ees seisev dialoog oma arvukate eri aspektidega otsekui ühiskonna ja selle väljenduste üldine otsing, käsitlegem nüüd lühidalt üht olulist kirikuelu tahku, mida me täna ühiselt nimetame „kirik dialoogis”. See nähtus, mida me omas ajas ja kirikuisade kirjutistes väga selgelt näeme kui „eluhoiakut maailma suhtes”, sai alguse apostlikest isadest, apologetidest, kes esimestena algatasid *dialoogi* ühiskonna, valitsevate filosoofiate ja riigiga ning seda ajal, mil see riik kristlasi halastamatult taga kiusas. Samas helistikus ja samas perspektiivis jätkasid seda isad kapadooklased, Maksim (Maximos) Tunnistaja ja Damaskuse Johannes ning enne Konstantinoopoli vallutamist ka püha Grigoori Palamas ja püha Markus (Markos) Eugenikos, Efesose piiskop.

Nähtusele „kirik dialoogis” sai meie kandis osaks tagasilööks Osmani okupatsiooni ajal (1423/1453–1812/1913) ning eriti kristliku konfessionalismi esilekerkimisega nii läänes kui idas, mis andis endast märku teisel aastatuhandel kohe pärast ristsõdu (1095–1204) ja kulmineerus XIX sajandil ning XX sajandi esimesel poolel. XIX ja XX sajandi tagasilangusega läksid kaasa või haarati kaasa kõik konfessionaalsed usuteaduskonnad. Teoloogiakoole loodi ja arendati sel perioodil akadeemilise teoloogia õhkkonnas, mis soosis ja õhutas konfessionaalsust ja konfessionaalset eraldatust ning takistas sel kombel dialoogi. Viimastel aastatel on „kirik dialoogis” hakanud tagasi saama kunagist Konstantinoopoli vallutamise eelset kirikuisade-aegset ulatust vaatamata konfessionaalsetele vastureaktsioonidele. Laiapõhjalise ja avatud dialoogi juurde tagasipöördumise algatustega tuldi õigeusu kirikus välja Konstantinoopoli Patriarhaadis aastatel 1902, 1920 ja hiljemgi veel ning Kreekas ajaloolistel ja geopoliitlistel asjaoludel veidi enne diktaatori kehtestamist ja põhiliselt pärast demokraatia taastamist (1974) ning eelkõige vahetult enne XX sajandi lõppu.

Dialoog kujutab endast polüvalentset ettevõtmist, mille ees seisab mitmeid ülesandeid. Selleks, et dialektika ja dialoog oleksid tõeliselt *teoloogilised*, ei tohi dialoog omaks võtta konfessionaalset tooni. Dialoog on kutsutud olema *teoloogiline*, olemata sealjuures konfessionaalne; olema *dialektiline*, kõrvale kaldumata ja moonutamata seda, mida ta meile töötab: tõe Kiriku ja teoloogia kohta. Looma *avatust* ja mitte korraldama eraldatust. Igasugune dialoog on kutsutud olema dialoog „omal algatusel”, mitte „vastureakt-

sioon” teoloogilistele sündmustele. Siinkohal juhiks tähelepanu asjaolu, mis näitab, kui tohutult erinevad need kaks võimalust on. Igapäevaelus on kaks võimalikku tegutsemisviisi: „omalgatuslik” ja „millelegi vastureaktsiooniks”. Esimesel juhul omatakse asjast tervikülevaadet, omatakse visiooni ja pühendatakse oma visiooni perspektiivis edasiliikumisele, omamata vähimatki põhjust takistada või seada lõksu ligimesele, kes ilmselt samuti pingutab, et teha midagi *rööpset*, *teistsugust* või isegi *risti vastupidist*. Teisalt „vastureaktsiooniks” tegutsemine tähendab mitte omada tervikülevaadet ja visiooni, seisukohta ja vastulauset, püüdes fundamentalistlikult ja vägivaldselt maha teha seda, mida ligimine teeb „omal algatusel”, olles valmis vajadusel isegi ette võtma (püha) sõda. Olgu kuidas on, aga tegutseda „omal algatusel” osutab teoloogilisele meelesolekusele ja armastusele Tõe vastu!... Tõepoolest, alles sellel juhul saab Tõest *inimestevahelise osaduse* – milles seisneb Kiriku sügavam sisu – ja *suhete teostamine*.

Ajaloo jooksul, langenud loodu rüpes, oleme meie läbi oma elu ja tegevuse kutsunud tegudes väljendama seda, mida Kirik maailmale ja ajaloole töötab. See tähendab kutsunud algatama polüvalentset dialoogi. See tähendab võtma enda peale vastutust eraldatud kristlaste ja inimese langemisest jagatud maailma eest, killustunud inimühiskonna eest, kus kõik otsivad väljapääsu ja kasutavad ümmikseisust väljumise vahendina erinevaid moodusi, sealhulgas ka dialoogi. Kui Kirik ei ole tupikust väljumise väljavaate keskmes, kasutades ontoloogilist teed, mis hõlmab ka dialoogi, on ta läinud „läägeks” ja sel juhul: „millega saab seda teha soolaseks?”⁴. Kas on võimalik, et Kirik sarnaneb soolale, mis on muutunud läägeks? Jah, see on võimalik, ütleb Kristus, ja inimesed viskavad ta välja ja tõukavad kõrvale. Ajaloolisest ja diakroonilisest vaatekohast on õigeusu Kirik näidanud end soolana, mis ei ole lääge, olles dialoogi algataja ja rajades teed, et leida eshatoloogiliselt väljapääs inimeste ümmikseisust sihiga võtta enda kanda „kogu maailm” ja „kõikide inimeste pääste”.

Prantsuse keelest tõlkinud

Margus Ott

⁴ Mt 5:13

MIKS KRISTLANE ON APOSTEL PAULUSE ÕPETUSE JÄRGI MOOSESE SEADUSE ALT VABA

Arhimandriit prof. Jacques Khalil

Me loeme sageli apostel Pauluse kirjadest, et käsuseadus ei kehti enam kristlaste kohta nende elu määrava seadusena¹, sest see ei suutnud vabastada lihalikku inimest tema viletsusest (vt Rm 7:24).

Kuid apostli hoiak Moosese seaduse suhtes tundub olevat paradoksaalne. Ühest küljest rõhutab ta mitmel moel, et kristlased on selle seaduse alt vabad, ja läheb isegi ütlemisseni, et seadus oma käskude ja ettekirjutustega ei juhtinud inimest mitte ellu, vaid surma. Teisest küljest ülistas apostel seadust kui püha ega kavatsenud sugugi seda tühistada ega selle väärtust eitada, vaid tema meelest väljendas see ikkagi muutumatut jumalikku tahet. Selline näiv vastuolu on tekitanud eksegeetide seas segadust ja ajendanud väitlusi, mis pole ometi suutnud küsimusse selgust tuua.

Käesolev artikkel püüab selgitada apostel Pauluse suhtumist Moosese seadusse, et paremini mõista tema ütlusi seaduse kohta, nii positiivseid kui ka negatiivseid. Ma püüan ka kindlaks teha püha Pauluse teoloogilist arutluskäiku, mis pani teda väitma, et kristlane on vaba selles „Püha” Seaduse alt (Rm 7:12). Ma kasutan selleks uut lähenemisviisi ja uurin põhilisi kohti, kus püha Paulus nimetatud teemat käsitleb.

Seaduse pühadus ja ebapiisavus

Sisemine inimene rõõmustab seaduse üle ja nõustub, et käsud on õiglased (Rm 7:16,22), kuna seaduse olemus on vaimust (7:14), samas aga ei pea ta

¹ Vt Ef 2:15; Rm 7:6 ning ka Rm 6:14; Gl 5:18.

nendest käskudest kinni, vaid teeb seda, mida ta ei taha (7:5-16).

On selge, et apostel ei sea kahtluse alla seaduse vaimset ja moraalselt väärtust, kuna seadus käsib seda, mida Jumal inimeselt nõuab.² Probleem ei tulene seadusest, vaid pigem asjaolust, et inimene ei suuda seadusest kinni pidada, kui ta elab, mõtleb ja käitub „liha järgi”.

„Seadus on üleastumiste pärast juurde lisatud” (Gl 3:19), eeskätt selleks, et toime tulla patuga ja teha inimest õigeks. Seaduse eesmärgiks oli niisiis muuta patt õigluseks, kuid ta ei suutnud seda teha. „Vaid siis, kui oleks antud seadus, mis suudab teha elusaks, siis tõepoolest tuleks õigus seadusest” (Gl 3:21, vrd Rm 8:3-4³). Seaduse ülesanne oli peatada patu jõud ja teha inimene Jumala ees õigeks.

Mis vahenditega seadus patu vastu astus? Käskudega, mis pidid himustamist ohjama. Seaduse olemuse võtab püha Pauluse jaoks kokku käsk „Sa ei tohi himustada” (Rm 7:7).

„Seadus oli jõuetu, kuna ta oli nõder liha tõttu” (Rm 8:3, vrd 3:20 ja Gl 2:16), nii et ta ei tulnud toime oma ülesandega inimest käskude kaudu õigeks teha. Vähe sellest, et seadus ei suutnud pattu kõrvaldada ja patustajale elu kinkida, vaid ta koguni aitas kaasa himude rohkenemisele (Rm 7:8), „patt virgus ellu” (Rm 7:9) ja inimene suri. Selles mõttes ei andnud seadus inimesele elu, vaid juhtis teda surma poole.

Nõnda siis sattus inimene seaduse tõttu vihma käest räästa alla, kuna seadus

² Σ. Αγουρίδης, Η καύχησις του Απ. Παύλου πρό της επιστροφής του και μετά αυτήν, *Βιβλικά Μελετήματα*, Τεύχ. Α', 96-97, tsiteeritud teoses Καραβιδόπουλος, 'Η 'αμαρτία κατά τον 'Απόστολον Παυλον, Θεσσαλονίκη, 1968, 107-108. Vrd. Π. Νέλλας, Η περί δικαιοσύνης διδασκαλία Νικολάου του Καβάσιλα – Συμβολή εις την 'ορθόδοξον σωτηριολογίαν, έκδ. Στ. Καρμπερόπουλος, Πειραιεύς, 1975, 73.

³ Vrd Rm 8:3-4 kommentaari vt artiklis: Jacques Khalil, Õigustamine – Lepitamine – Viimne kohtupäev kirjas roomlastele. Uurimus apostel Pauluse soterioloogiast, kreeka keeles, Bibliotheca Biblica 30, ed. P. Pournaras, Thessaloniki, 2004, 177-185.

toimib läbi käskude, mis peavad toime tulema liha himudega, kuid ei suuda. Probleem oli patus, mis kasutas ettekirjutuse antud võimalust ja sünnitas inimeses kõiksuguseid himusid (Rm 7:8-13). Nii et käsud pidid küll liha himusid vaos hoidma, kuid nad olid hoopis surmaks (Rm 7:10), ehkki nad on pühad ja head (Rm 7:12,13). Seda paradoksi seletab tõsiasi, et lihale antud käsud⁴ tekitavad üleastumishimu (vrd Rm 7:7) ja selle tulemusena „patt virgus ellu” (Rm 7:9) ning teised himud muutusid kibedamaks ja karmimaks (Rm 7:8a).

Käskude ja himu selline dialektiline vahekord õigustab püha apostli karme sõnu seaduse aadressil. Võime tsiteerida järgmisi kirjakohti:

- „patu vägi on Seadus” (1Kr 15:56)
- „sest Seadus soetab viha, kus aga Seadust ei ole, seal pole ka üleastumist” (Rm 4:15)
- „Seadus aga on kõrvalt sisse tulnud, et vääratud rohkeneks” (Rm 5:20)
- „Seaduse kaudu tekkivad patukired” (Rm 7:5).

Kirjeldatud dialektiline vahekord annab vastuse kõige suuremate eksegeetide küsimusele, miks mainitakse seadust ootamatul moel⁵ üks kord Gl 5:18 lõigus, mis käsitleb „liha himu” ja „Vaimu himu” (Gl 5:16-24) ja teine kord Rm 6:14, kus räägitakse patu võimust.

Kirjakohad Gl 5:18 ja Rm 6:14 aitavad meil kõige paremini kõnealust küsimust käsitleda. Kirjas galaatlastele ütleb apostel Paulus järgmist: „Kui aga Vaim juhib teid, siis te ei ole Seaduse all”. See väide tuleb pärast üleskutset „Käige Vaimus, siis te ei täida liha himusid” (Gl 5:16) ja pärast ütelust liha ja vaimu võitluse kohta (Gl 5:17). Sellega tahtis püha Paulus rõhutada, et kui me ei allu enam „sätestatud käskude Seadusele” (Ef 2:15), ei saa patt enam kasutada käskude antud võimalust täita usklik arvutute himudega, ja

⁴ Vrd Hb 7:16: „kes ei ole preestriks saanud Seaduse lihalikku käsku mööda”.

⁵ Kommentaaris kirjakohale Gl 5:18 oli Franz Mussneril (*Der Galaterbrief*, HThK 9, 5. Aufl., Freiburg, Basel, Wien, 1988, lk 378) õigus, kui ta esitas küsimuse, miks esineb seadus selles kontekstis. Kuid tal polnud õigus, kui ta järeldab kirjakohast Gl 5:18, et inimene pole enam seaduse poolt hukka mõistetav, kuna seadus ei valitse enam tema käitumist.

seda sellepärast, et käsuseaduse puudumisel ei toimi enam uskliku liikmetes patu kired (Rm 7:5), nii et „patt on surnud” (Rm 7:8), kuna ta on kaotanud kogu jõu, mille ta seaduselt sai.

On huvitav peatuda galaatlase kirja järelduslause juures: „nii et teie ei saa teha seda, mida tahaksite” (5:17). Lause vastab kirjakohtadele Rm 7:15 ja 18-19, mis järgnevad vahetult käsu (Seaduse) ja himu (patu) dialektilise vahekorra kirjeldusele. Esitatud parallelism on oluline, sest kinnitab kirjakohta 5:18 tõlgendust, mille me välja pakume. Täpsemini öeldes kirjeldab kirjakoht Gl 5:17 sisemist inimest kõikuvana kahe vastuolulise mõjuri, liha ja vaimu himu vahel. Nii et kui püha Paulus ütleb „te ei ole enam seaduse all”, tahtis ta kristlastele meelde tuletada, et ei ole enam lihale määratud kärke, mis võiksid neis patuhimu tekitada ja neid patu võimu alla orjaks teha (Rm 7:14).

Teine samasugune idee on Rm 6:14: „Sest patt ei valitse enam teie üle, teie ei ole ju Seaduse, vaid armu all!” Tuleb ka märkida, et selle kirjakohta lõigus viidatakse seadusele jällegi ootamatul moel, nagu Gl 5:18. Nüüd see meid enam ei üllata, sest me juba teame põhjust. Siin on sarnane kontekst nagu Gl 5,18, mis vastab sellele, kuidas patt valitseb inimest ja allutab tolle täielikult liha himudele (Rm 6:12,14a). Nõnda rõhutab apostel Paulus Ro 6:14, et kristlased ei ole enam Moosese seaduse all, lähtudes käsu ja himu/patu suhtest, kinnitamaks, et patt on kaotanud kogu oma jõu ega valitse enam kristlase üle.

On äärmiselt oluline, et kirjakohtale Gl 5:18 eelneb viide ligimesearmastusele. Kuigi armastusekäsk võtab kokku Moosese seaduse ja viib selle lõpule (Gl 5:14, Rm 13:9), ei tekita see käsk erinevalt teistest käskudest lihalikke himusid, sest ta pole adresseeritud lihale, vaid vaimule, ning armastus on üks vaimu vilju (Gl 5:22), ja koguni nimekirjas esimene. Sel põhjusel juhib püha Paulus lõigus 5:13-6,2 galaatlase tähelepanu tõigale, et Moosese seadus, „lihaliku käsu” seadus (Hb 7:16) ei valitse nende elu üle, vaid nende elu on saanud vaimseks ning vabanenud seetõttu liha himudest ja liha tegudest.

Eelneva põhjal muutuvad kirjakohtad 1Kr 15:56, Gl 5:18 ja Rm 6:14 aru-

saadavamaks, kuna käsu ja himu dialektilise vahekorra põhjal me mõistame nüüd, et on olemas side Moosese seaduse ja „seaduse all” elajate patususe vahel.

Siinail antud seadus „on küll püha ning käsk on püha, õige ja hea” (Rm 7:12), „pidi olema mulle eluks” (Rm 7:10) ja „Seadus on vaimust” (Rm 7:14), aga ta ei suutnud ainuüksi lihale suunatud käskude varal patust jagu saada ja inimest õigeks teha, kuna liha on nõder (Rm 8:3). Seetõttu valitses liha liikmeid teine seadus ja võitles „mõistuse” ehk „Jumala seaduse” vastu, Moosese seaduse vastu, mida inimene tunnistab kui head ja mille üle ta rõõmustab (vt Rm 7:16-22).

Vabanemine patu ja surma seaduse alt

Sellises raskes olukorras kuulutab apostel Paulus midagi hoopis uut: ainult vaimu seadus saab vabastada kristlasi patu ja surma seaduse koormast⁶ (vrd Rm 8:2), mis vangistab lihalikku inimest (vrd Rm 7:23-25). Kristlaste vabanemine hoiab lõpuks ära eshatoloogilise surmamõistmise (Rm 8:1). Ning see vaimu seadus tuleneb uudest olukorrast, mis on tekkinud pärast lihakssaanud Jumalapoja võitu patu üle (Rm 8:3).

Püha apostel seletab päästeõpetust salmides Rm 8:3-17, kus inimese vabanemine ja pääste on võimalikud tänu Kristuse jumalikule majapidamisele. Nende salvide sisusse süüvides taipame, et Kristuse ristisurm, mis on meie õigeks mõistmise põhjus, juhib meie võitu patu ja surma seaduse üle (vt Rm 8:10,11,17).

Jumalapoja võit oli usklike võidu eeldus. Olles võtnud täieliku ja sureliku inimliku loomuse, mõistis ta „patu liha sees surma” (Rm 8:3), sest tema liha jäi puhtaks kuni tema vabatahtliku surmani, millega ta võitis ära patu

⁶ Ernst Käsemann (*An die Römer*, 207) eksis, kui ta võttis üle Schweizeri (ThWb VI, 427) seisukoha, mille järgi patu ja surma seadus (Rm 8) võrdub Moosese seadusega. Sest kirjakoht Rm 7:21-23 me saame järeldada, et patu ja surma seadus võitleb Moosese seaduse vastu, mida püha apostel nimetab just nimelt „Jumala seaduseks” (7:22), rõhutades seaduse pühadust (Rm 7:12,13,14,16,21, vrd 7:7) ja mille üle inimene tema järgi rõõmustab.

ja surma (vt Ro 8:3, 1Kr 15:56,57). Niimoodi käsitleb püha apostel Kristuse päästvat surma salmis Rm 8,3, olles teadlik, et see sündmus on meie pääste nurgakivi. Igasugune inimlik teostus tugineb alusele, milleks on Kristuse toodud pääste.

Sel põhjusel ongi salm Rm 8:2 seotud salmiga 8:3 põhjusliku sidesõna γὰρ („sest”) vahendusel, kuna salm peab kinnitama, et vabanemine patu ja surma seadusest on toimunud tänu sellele, et Kristus on patu liha sees surma mõistnud. Pole enam mingit kahtlust, et Kristuse võit vabatahtliku surma ja ülestõusmise kaudu on uskliku pääste alus. Salmile Rm 8:3 järgnevad salmid, nagu eespool märkisime, näitavad, kuidas Kristuse päästetöö vilju isiklikul tasandil omandada; seletades niisiis, kuidas inimene saab Kristuse võidu kaudu patu ja surma seaduse alt vabaneda.

Vabanemine lihast, kirgedest ja Moosese seadusest

Ristimise kaudu elab meis Jumala Vaim (Rm 8:9-11, 1Kr 3:16, vrd 1Kr 2,12:6,12:12,13; 2Kr 1:22). Jumala Vaim on Kristuse Vaim (Rm 8:9, Gl 4:6). Sel põhjusel ütleb apostel Paulus, et Kristus ise elab meis (Rm 8:10, vrd Gl 3:27). Salmides Rm 8:9-10 on tegemist rikka ja kirka salasusega, et Kristus on meie sees (vt Kl 1:27). See salasus on sama salasus, kui me ühineme Kristusega ja oleme nõus, et meid koos temaga risti lüüakse (Gl 2:19-20, Rm 6:8-11).

Need, kes usuvad Jeesusesse Kristusesse ja on ristitud, on koos temaga risti löödud ja surnud. Sellega on nad koos Kristusega maha matnud oma varasema elu, mis käis liha järgi (Rm 6:6, Kl 2:12). Seeläbi on nad õigeks saanud (Rm 6:7, vrd 1Kr 6:11) ning on lisaks saanud lapseõiguse vaimu (Rm 8:15, 1Kr 12:13, vrd Gl 4:6). Ristiinimene sureb niimoodi ristimisega patule ja liha tegudele (Rm 6:6-7:11, 8:10) ning saab Püha Vaimu (Rm 5:5, 8:15).

Püha Vaimu tegudel on mitmesuguseid tagajärgi

Esiteks viib see lõpule ristimisel koos Kristusega surnud inimese uueksloomise. Selleks teeb Jumala Vaim „ka teie surelikud ihud elusaks” (Rm 8:11). Vaim annab siis inimesele uue elu, ristimiseelsest elust erineva eksistentsi,

mis ongi vaimne eksistents. Apostli sõnadega „Teie pole lihas, vaid Vaimus, kui tõepoolest Jumala Vaim teie sees elab” (Rm 8:9). Sel moel saab Püha Vaim usklike elu juhtprintsibiiks, sest tema kaudu saavad usklikud oma vaimse elu. See tähendab, et usklikud ei kuulu enam iseendale, vaid pigem sellele, kes on surnuist üles äratatud (Rm 7:4, 1Kr 6:13,15, 2Kr 5:15, vrd Rm 6:10-11, Gl 2:20). Ehk siis Kristusele, kes on neile oma Vaimuga elu andnud (vt Rm 8:9).

Teiseks annab Püha Vaim meile lapseõiguse armu, ehk teisisõnu, ta kinnitab meile, et oleme saanud Jumala lasteks ning julgustab meid pöörduma Isa poole nagu Jeesus „Abba! Isa!” (Gl 4:6, Rm 8:15, vrd. Mk 14:36).

Lapseõigus teostub usu kaudu Jeesusesse Kristusesse (Gl 3:26) ning saab uutlaadi suhteks Jumala ja uskliku vahel (vt Rm 8:17). Tänu uuele vahekorrale ei piisa enam Moosese seadusest uskliku käitumise kirjeldamiseks, sest too ei ole enam ori, vaid laps, ega vaja enam eestkostjat.

Kolmandaks on see ristimise põhiline tagajärg, mille ümber rajab apostel Paulus oma Moosese seaduse alt vabanemise teoloogilise õpetuse. Sest Püha Vaim annab usklikele uue elu, muudab tema eksistentsi ja teeb selle lihalikust vaimseks, nii et ta vabastab uskliku käsuseaduse alt (Ef 2:15, Gl 4:6-7), mis on suunatud lihale, kuna ta ei olele enam liha järgi.

Nii et kui apostel Paulus käsitleb Moosese seaduse alt vabanemist lõigus Rm 7:1-6 (vrd Rm 6:14-15), alustab ta sellest, et räägib ristitud uskliku osalemisest Kristuse surmas (Rm 7:4-6). „Vana inimese, kes laostub petlike himude käes” surres (Ef 4:22) lõpeb lihalik elu ning kristlase maailm saab vaimseks. Apostel Paulus rõhutab seda mitmes kohas.

Seetõttu ei ole lihale suunatud Moosese seaduse käsud enam sobivaks kaanoniks kristlase käitumise reguleerimiseks, sest kirjatähe „vana tee” ei vasta enam uuele vaimsele teele (Rm 7:6). Moosese seadus väljendas Jumala tahet erilises kontekstis, nimelt siis, kui usklik oli liha valitsuse all (Rm 7:5). Vana kirjatäht pöördub vana inimese poole. Aga nüüd on see muutunud ja olukord on teine. Kuna usklik pole enam lihas ja lakkab olemast lihalik, on ta saanud vaimseks, mõtleb vaimulikule, elab ja toimib Vaimu

järgi. Seetõttu ei ole ta edaspidi enam mitte Moosese, vaid Vaimu seaduse all, Kristuse seaduse all, mille kaudu ta saab õigeks.

Kokkuvõtteks, kui usklik on risti lõonud oma ihu koos selle himude ja kirgedega ning hakanud elama ja tegutsema vaimu järgi, on patu keha tühistatud ning lihalik inimene surnud. Selle surmaga lõpeb allumine Moosese seadusele, „lihaliku käsu” seadusele ning kaovad ka „Seaduse läbi tekkivad patukired” (Rm 7:5). Selle järelduse võib teha, võttes arvesse käsu ja himu dialektilist vahekorda. Kui usklik ei allu enam vanale kirjatähele, kaotab patt oma jõuallika ning sureb, inimene aga elab. Nõndamoodi vabaneb inimene Vaimu uue seaduse varal patu ja surma seaduse alt.

Kirjeldatud seisukohalt lähtudes toob apostel Paulus näiteks naise, kes mehe surma korral vabaneb kohustustest tema vastu, nii et naist ei nimetata abielurikkujaks, kui ta saab teise mehe naiseks (Rm 7:1-3), sest ta on vabanenud seaduse alt, mis teda mehe külge sidus (Rm 7:2). Samamoodi vabaneb usklik Moosese seaduse alt, kui vana lihalik inimene on läbi ristimise surnud (Rm 7:4-6). Püha Pauluse lesknaise-näide, nii nagu ta seda esitab, rõhutab muidugi surma ja vabanemise orgaanilist sidet. Sestap näitab esitatud võrdlus, et need, kes uskusid Jeesusesse Kristusesse, ei reetnud pühakirjas väljajoonistatud lunastuslugu. Nende üleminek Moosese seaduse alt Vaimu seaduse alla on selle ajaloo loomulik jätk. Jumal on seda tahtnud, võites ristil lihaliku nõrkuse.

Apostel Paulus rõhutab, et käsuseadus ei vasta enam kristlase olukorrale, kuna tõik, et ta löödi koos Kristusega risti ning järgnenud ülestõusmine ja „Vaimu esmikannid” (Rm 8:23) on teinud kristlase oluluse vaimseks. Ta on saanud vabaks käsuseaduse alt ning ühtlasi ka seaduse sünnitatud patuhimude ja kirgede küüsisist.

*Prantsuse keelest tõlkinud
Margus Ott*

EVİ TIHEMETS

Evi Tihemets (sündinud 1932. a) astus Eesti Kunstnike Liidu liikmeks 1959, alates 2002 Eesti Kunstnike Liidu auliige. Ta on teinud üle 55 isiknäituse ja arvukalt välisnäitusi. Tema tööd on tunnustatud paljude preemiatega, millest olulisemateks võiks pidada Krakówi rahvusvahelise graafikanäituse eripreemiat (2006), Kristjan Raua preemiat (1992), Moskva üleliidulise kunstinäituse hõbemedalit (1982), Krakówi graafikabiennaali eripreemiat (1976), Tallinna graafikatriennaali eripreemiat ja diplomeid (1974, 1982, 1971, 1968).

„Evi Tihemets on üks eesti silmapaistvamaid graafikakunstnikke, kelle silmapaistvad loomingulised saavutused ulatuvad poole sajandi taha. Ta on vabagraafikuna ja raamatukunstnikuna mõjutanud eesti graafika arengut kõigil sõjajärgsetel modernismi aastakümnetel nii oma suurejoonelise selge vormikõne kui õrna lüürilise kujundlikkusega. [- -] Kuivnõel- ja söövitustehnikas lehtedel võib nautida maalilisi toonivaheldusi ja korduvate ületrükkidega saavutatud trükigraafika efekte ent eelkõige ikkagi kunstniku ehedat looduselamust Islandi laavaväljadelt. Evi Tihemets külastas Islandit 2007 hilissügisel ja seitsaadik on põhjamaise vulkaanilise saare energiad tema loomingut oluliselt ajendanud.

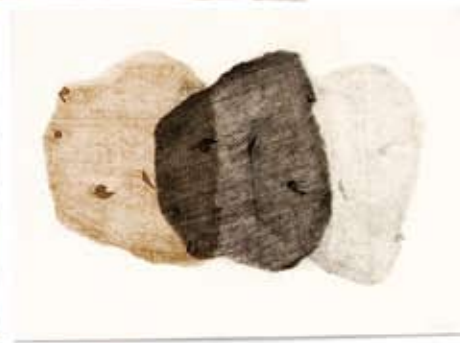
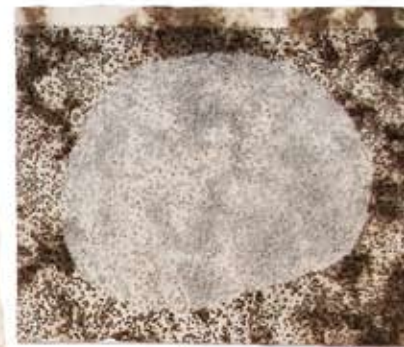
Evi Tihemetsa loomingut iseloomustavad selged monumentaalsed kujundid on ka Islandi kividest lähtunud graafikas omandamas mingit olulisemat sümbolset tähendust. Ta on saavutanud väga kaasaegselt mõjuvaid tulemusi klassikalisi graafikakunsti võimalusi tundlikult ja oskuslikult rakendades.” (*Kasutatud kuraatori ja kunstiteadlase Juta Kivimäe kirjutist Evi Tihemetsa juubelinäituse puhul Vabaduse galeriis veebruaris 2009. a*)

NB! 16. märtsil 2011 anti Eesti Rahvusraamatukogus viiendat korda üle Eduard Wiiralti kunstiauhinnad ja avati Eesti nüüdisgraafika näitus. 2011. aasta auhinna žürii otsustas anda Eduard Wiiralti peapreemia Evi Tihemetsale, kelle kunst väärtustab eesti klassikalise graafika traditsiooni ja kõrgtaset XXI sajandil.

Usk ja Elu toimetuse rõõmsad õnnitlused laureaadile!

Evi Tihemets Vabaduse väljaku ateljees oktoobris 2010. Foto: Gennadi Baranov.

Evi Tihemetsa tööde loetelu

- Lk 2. „Sinine ingel”. 65 x 100 cm. Värvitrükk, grafiit. 2010. a
Lk 4. „Kollanene ingel”. 65 x 100 cm. Värvitrükk, grafiit. 2010. a
Lk 6. „Plahvatus”. 100 x 64 cm. Söövitus, kuivnõel. 2010. a.
Lk 16, 77, 80–84 „Islandi kivid”. Æ ~45 x 60 cm. Söövitus, kuivnõel. 2008. a.

Fotod: Gennadi Baranov

Summary

1. Editorial

2. “Resurrection of Christ – our hope“

A document, written by His Eminency, Metropolitan of Tallinn and All Estonia for the monastic gathering and conference in Rila monastery, Bulgaria. He is giving theological and liturgical argumentation for human being to be within Christ's resurrection mystery in order to become divine.

3. The letters of St. John Chrysostom and the use of the New Testament in these letters

Master of Theology, deacon Kristoforos Parts is an Estonian theologian, who, in the first part of his theological work is focusing on epistolary of St. John Chrysostom. Particularly he is giving an overview of the letters written by Chrysostom in prison.

4. One tiny Church in Grand Europe

Metropolitan Stephanos of Tallinn and All Estonia is looking back on history of Estonia and analyses orthogenesis of local Orthodoxy within the context of historical changes on Estonian territory. Author shows ancient contacts between Estonian lands and Byzantium and leads our attention also to the moments of contemporary history of Estonian Autonomous Orthodox Church.

5. Ecclesiastical culturalism

Dr. Hdr. Archimandrite Grigorios D. Papathomas concentrates in this article on the problem of ecclesiastical culturalism. Accordingly he is explaining terms of ethnical interests, ethnical churches, ecclesiastical diaspora a.s.o in the light of canons of Orthodox Church.

6. Icons and Cosmos

A lecture on eco-theology, presented by Fr. John Chrysavgis in Cathedral Church of the Orthodox Church of Estonia in September 2009. As a theological advisor in environmental issues to the His All Holiness Ecumenical Patriarch, Dr. Chrysavgis concentrates on iconic vision and liturgy of nature.

7. Church in Dialog

Another work of the professor of Athens University, Dr. Hdr. Grigorios D. Papathomas. In this particular article he paints aspects of Dialog between orthodox churches in larger contexts: first Dialog between confessions, then Dialog between religions and then between Cultures.

8. How a Christian is freed out of Moses Law according to St. Paul?

World famous Antiochian theologian, Archimandrite Jack Khalil from Lebanon is giving a theological explanation of Pauline theology about the relations between salvation and following the law. He shows difference of the „law of spirit“ to that „law of death“. Salvation is possible only by getting free out of sin and law of Moses.

9. The Art of Evi Tihemets

Born on 1932, Evi Tihemets has studied in Estonian Academy of Arts. She is one of the most honorable Estonian graphic designers, performed both in Estonia and abroad like Switzerland, Austria, Finland, Germany, Italy, Bulgaria, Sweden, Netherlands or Japan. On 1992 she got the Art Price of Kristjan Raud and 2002 she was honoured by Annual Price of Estonian Graphic Design.

Резюме

1. От редакции

2. «Воскресение Христово – наша надежда»

Доклад Высокопреосвященнейшего Стефана, Митрополита Таллинского и всея Эстонии на 33-й межхристианской встрече монахов и монахинь в Рильском монастыре (Болгария). Митрополит Стефан приводит богословские и литургические доводы в пользу того, что человек, вовлеченный в таинство воскресения Христова, может достичь обожения.

3. Письма свт. Иоанна Златоустого и использование новозаветных текстов в этих письмах

Сочинение эстонского богослова, магистра богословия, диакона Кристофора Партса посвящено анализу эпистолярия свт. Иоанна Златоуста. Особое внимание автор уделяет обзору писем, написанных святителем в заключении.

4. Крошечная Церковь в большой Европе

Митрополит Таллинский и всея Эстонии Стефан обращается к истории Эстонии и анализирует ортогенез местного Православия в контексте исторических перемен на территории страны. Автор указывает на давние связи между Эстонской землей и Византией и обращает наше внимание на некоторые аспекты современной истории Эстонской Автономной Православной Церкви.

5. Экклезиастический культурализм

Статья профессора, Hdr., архимандрита Григория Д. Папатомаса посвящена проблеме экклезиастического культурализма. Автор рассматривает понятия этнических интересов, этнических церквей, экклезиастических диаспор и т.п. в свете канонов Православной Церкви.

6. Иконы и космос

Лекция на экологическо-богословскую тему, прочитанная о. Иоанном Хриссавгисом в кафедральной церкви ПЦЭ в сентябре 2009 г. Др. Хриссавгис – советник-богослов Его Всесвятейшества Вселенского Патриарха Варфоломея по вопросам охраны окружающей среды. Протоиерей Иоанн говорит о символическом видении и литургии природы.

7. Церковь в диалоге

Еще одна статья профессора Афинского университета, Hdr. Григория Д. Папатомаса рассматривает различные аспекты диалога Православной Церкви: от диалогов между православными и между христианами, до интерконфессионального и межкультурного диалогов.

8. Каким образом христианин, по апостолу Павлу, освобожден от закона Моисея

Всемирно известный антиохийский богослов архимандрит Иаков Халил из Ливана дает богословское толкование учению апостола Павла о связи между спасением и соблюдением закона. Его Высокопреподобие показывает разницу между «законом духа» и «мертвым законом». Спасение возможно только через освобождение от греха и закона Моисея.

9. Творчество Эви Тихеметс.

Эви Тихеметс родилась в 1932 г., училась в Эстонской академии художеств. Она – одна из самых почитаемых эстонских графических дизайнеров. Ее работы известны в Эстонии и за рубежом: в Швейцарии, Австрии, Финляндии, Германии, Италии, Болгарии, Швеции, Голландии, Японии. В 1992 г. Эви Тихеметс стала лауреатом художественной премии имени Кристьяна Рауда, а в 2002 г. получила премию ежегодного конкурса эстонской графики в номинации «графический дизайн».